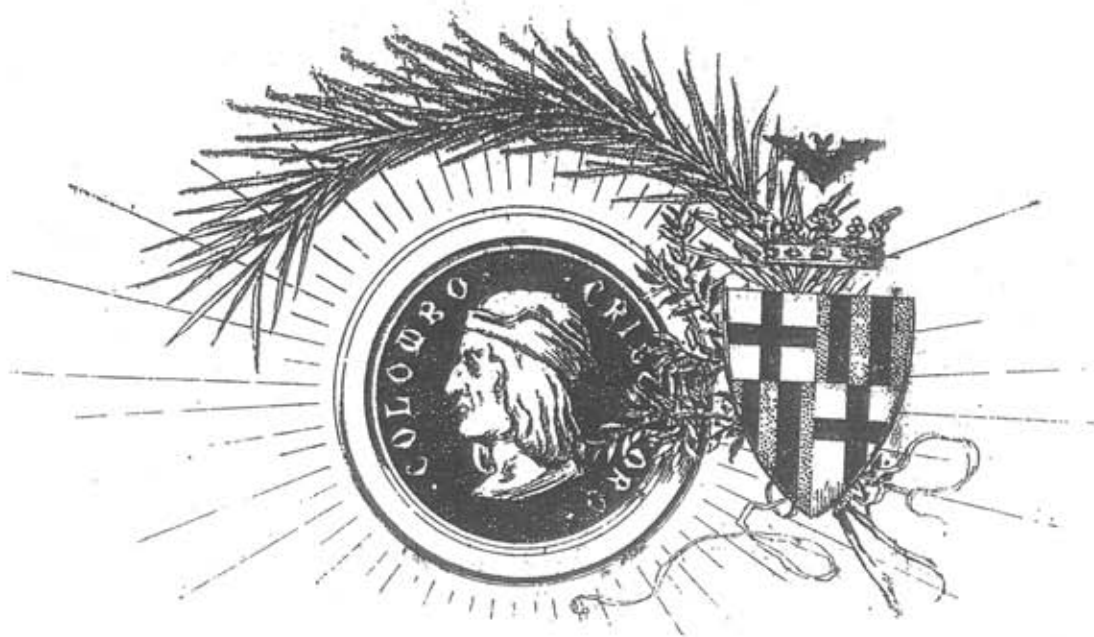

Centre d'estudi S *colombins* S

ÒMNIUM CULTURAL

Montcada 20 pral. (Palau Dalmasas) - 08003 BARCELONA
Tel. 93 319 80 50 - Fax: 93 310 69 00

27

Butlletí del Centre d'Estudis Colombins

ANY X / Núm. 27 / 2001 / Preu: 300 ptes. - 18 FF - 1,79 euros

BUTLLETÍ DEL CENTRE
D'ESTUDIS COLOMBINS

ANY IX / Núm. 27, novembre 2001
Director: Joaquim Arenas i Sampera
Secretaria de redacció:
Teresa Clota i Jaume Cañadas
Editor: Òmnium Cultural
Imprimeix: Casa Boada - Comtal, 26
08002 - Barcelona
Dipòsit Legal: B- 16689/95

Sumari

Editorial

Vida del Centre

Tribuna

- El Port de Barcelona

Articles

- A l'entorn dels orígens familiars d'En Ferran Colom
Per Jordi Bilbeny
- Els senyors de la Segarra en l'època de Cristòfol Colom
Per Josep M. Llobet
- El comerç català a l'Atlàntic durant els segles XV i XVI
Per M. Teresa Ferrer i Malloll
- Palos: testimonis presidencials
Per Pere Català i Roca

Bibliografia

NOTA

S'autoritza la reproducció, parcial o total, dels articles publicats en aquest butlletí, sempre que s'hi faci constar la procedència. Agraïm que se'ns fes arribar un exemplar de les publicacions on els nostres treballs hagin estat reproduïts o esmentats o fins i tot una fotocòpia que identifiqui la publicació i la data d'edició.

Editorial

En aquest número 27 del nostre Butlletí, publiquem la transcripció de dues conferències dictades en "tertúlies" anteriors. El fet d'haver enregistrat una darrera l'altra les dissertacions mensuals d'experts del nostre Centre o d'experts convidats, fa que es pugui disposar d'un fons d'estudis sobre la història de la Descoberta i del seu principal protagonista. Oferim, doncs, el contingut de les conferències de dues personalitats prou conegudes en l'àmbit de la història a casa nostra.

El curs acadèmic s'inaugurà el dia 18 d'octubre amb l'aportació del professor Antoni Poyo i Creixenti que versà sobre *Iniciació a la història de l'heràldica*.

També s'ha fet el primer Itinerari Colombí d'aquest curs. Una expedició que tingué Montserrat com a referent del Descobriment i que fou seguit d'un homenatge al poeta Jacint Verdaguer -en commemorar-se el 10 de juny vinent el centenari de la seva mort. La ressenya d'aquests actes serà publicada en el proper Butlletí.

Amb el propòsit de mantenir-nos treballant pels objectius del Centre, continuarem en la tasca iniciada amb l'ajut de tots.

Joaquim Arenas i Sampera
President

Il·lustracions:

Les il·lustracions d'aquest número corresponen al *Programa Oficial de las Fiestas y Fiestas de Nuestra Señora de la Merced y conmemorativas del descubrimiento de América en el IV Centenario*, editat per l'Ajuntament de Barcelona el 1892.

Vida del Centre

Itinerari colombí

Visita a l'**Arxiu arbocenc** i acte de presentació del llibre ***A l'entorn del gran navegant Cristòfol Colom, de Santa Maria de la Cinta i de Tortosa*** de Manuel Bestratén, a Tortosa.

Dissabte dia 21 d'abril, un autocar amb una vintena de persones, surt de Barcelona, direcció a L'Arboç, Baix Penedès. Els expedicionaris són rebuts pel senyor Josep M. Jané, creador de l'arxiu arbocenc, el qual els acompanya en la visita a aquesta entitat. L'arxiu, ubicat en una casa que Jané ha destinat a guardar i arxivar documentació múltiple i vària sobre la seva vila natal, disposa d'una secció colombina. És interessant pel seu contingut, per la seva diversitat documental i per l'ordre en què, tot plegat, està disposat.

Jospe M. Jané, és el propietari d'un comerç important al mateix Arboç anomenat Les Amèriques. Culmina l'edifici on és ubicat l'escultura original de la qual en sortiria la fosa de l'actual de Cristòfol Colom que presideix l'enorme columna que constitueix el monument de Colom que hi ha a la Porta de la Pau a Barcelona. L'escultura en qüestió és obra de Rafael Atché (1854-1923) i la talla és de caoba.

Després el mateix Sr. Jané, feu de guia a l'església de L'Arboç, magnífica, i de l'ala gòtica on es troben pintures de l'època fa poc recuperades.

A les dotze, es reprèn el viatge vers Tortosa per assistir al dinar que el

senyor Manuel Bestratén va oferir als amics i coneguts que, aplegats a Tortosa, assistirien a la tarda a la presentació del seu llibre. El dinar fou un acte càlid amb brindis inclòs, allí ja es pogué valorar l'estima de la ciutat per al Sr. Manuel Bestratén. Va ser un honor poder compartir taula amb la família i amics del nostre consoci.

A l'hora prevista al Teatre Auditori Felip Pedrell començà l'acte de presentació del llibre esmentat. La sala gran de l'Auditori era plena de gom a gom. La presència de l'alcalde, Sr. Joan Sabaté, a aquest acte i les paraules que va pronunciar sobre l'estudiós autor del llibre, foren una mostra més del relleu ciutadà del nostre consoci. Després de les paraules de l'alcalde de Tortosa, feu ús de la paraula el president del Centre d'Estudis Colombins, senyor Joaquim Arenas, el qual exposà la importància que ha tingut per al Centre d'Estudis Colombins poder disposar d'una personalitat tan completa com la del senyor Bestratén, del qual digué, cal estimar la feina constant i la senyoria en la defensa dels seus plantejaments, entre altres coses.

El parlament de Pere Català i Roca no fou cenyit només al llibre sinó que feu referència a la manera de treballar de l'autor i de l'aportació tan important que suposa la seva feina.

El Sr. Jesús Massip, director honorari del Museu Arxiu Municipal, glosà alguns aspectes de l'obra i en qualitat d'historiador avalà el treball de Manuel Bestratén.

El darrer en prendre la paraula fou el mateix autor Manuel Bestratén, que explicà la gestió de la seva obra i el seu contingut.

Després, els assistents foren convidats a un refrigeri.

Acabarem aquesta crònica afirmant que la presència nombrosa de socis del Centre a la presentació del llibre era obligada per donar escalf a un historiador honest, treballador i que honora el centre del qual és fundador, amb la seva constant participació i la humanitat del seu capteniment.

Joaquim Arenas i Sampera

Tertúlies

El dia 30 de maig, el Centre va retre homenatge al soci il·lustre, el tortosí Manuel Bestratén. Una abundosa concurrència assistí a l'acte celebrat a la sala Lluís Millet, del Palau Dalmasas, seu del Centre.

Primerament, el president del Centre va fer el panegíric sobre la persona i obra de Bestratén. "Ha sabut actuar sempre amb bonhomia i cavallerositat, ha treballat incansablement i ens ha prodigat sempre entusiasme", va dir Joaquim Arenas. I afegí, "És just que en aquesta sala en què l'acadèmia de desconfiats s'hi reunia i que és la seu habitual de les celebracions de l'associació, es faci homenatge al nostre

il·lustre soci". Oferint-li la nostra palestra per a parlar del seu llibre *A l'entorn del gran navegant Cristòfol Colom, de Santa Maria de la Cinta i de Tortosa*.

A les nou del vespre, després del refrigeri ofert pel Sr. Bestratén, acabà aquesta sessió que passarà als annals de la història del Centre.

El passat 22 de juny, i com a cloenda del curs 2000-2001, el nostre consoci, el senyor Francesc Albardané i Llorens, va sintetitzar en una conferència intitulada *Les novetats del fons Navarro* la tasca d'investigació i recerca que el senyor Ramon Navarro i Sandalinas, també soci del Centre, va realitzar a la Sala de Reserves de la Biblioteca de Catalunya.

Cal dir que l'esmentat treball resta arxivat a les dependències del Centre i està obert a les consultes que hi vulgueu fer.

Efemèrides

Extracte de la conferència del senyor Manuel Bestratén, del 30 de maig del 2001

Presentació del llibre:
A l'entorn del gran navegant Cristòfol Colom, de Santa Maria de la Cinta, i de Tortosa.

L'autor ens el presenta com un llibre històric de divulgació, però també per estar a l'abast dels estudiosos que vulguin aprofundir en el tema. Té 336 pàgines i porta un suport documental de més de 800 notes bibliogràfiques a peu de pàgina, moltes de les quals comentades i ampliades aprofundint en el fet històric que es descriu. Al final del llibre

porta un índex temàtic toponomàstic i toponímic.

Dóna a conèixer la gestació del seu llibre, fruit de tres vivències personals que recorda perfectament:

La primera prové de l'any 1929, quan tenia a penes 8 anys, va venir a Tortosa l'historiador català Carreras Valls, a donar una conferència a l'Ateneu, sobre el Descobridor d'Amèrica, en què defensà la possibilitat que el Gran Descobridor fos de Tortosa. Deia: *Jo veig a Colom un home que ens parla de la bella horta valenciana, de Tortosa i de les Riberes de l'Ebre; que prega davant de la Mare de Deu de Montserrat i de la Cinta, I a l'indret de la seva nissaga veig Tortosa, cor de Catalunya, l'Ebre...*

Aquestes manifestacions varen causar sensació perquè feia poc temps que l'historiador peruà Lluís Ulloa, havia publicat a París un llibre en què afirmava que Colom era català, i a més deia: *Si Colom no nació en la zona compresa entre Tortosa, en Catalunya i el Maestrazgo debió pasar seguramente su niñez en ella.* Aquest llibre, escrit en francès, es va presentar després a l'Ateneu Barcelonès i es va traduir al català i tan convincent va semblar la teoria d'un Colom català, que varen sorgir una sèrie d'historiadors catalans, com Ferran Soldevila, Rovira i Virgili, Carreras Valls, Mitjana de les Dobles, Serra i Postius, Gonzalo de Reparaz, Valls i Taberner, etc. tots els quals varen defensar la teoria d'un Colom català, i fins i tot, d'un Colom nascut possiblement a Tortosa, a la ribera de l'Ebre.

Salvador de Madariaga, en el seu llibre *Vida del muy magnífico Señor Don Cristóbal Colón* assenyalava la possibilitat que el Descobridor fos jueu i originari de Tortosa, tant perquè

l'anomena diverses vegades, com perquè era freqüent aquí el cognom Colom, i a més en aquella època Tortosa era un important centre d'activitat marinera *de un tipo todavía poco definido, del que en días ulteriores habian de salir tres formas divergentes y hasta enemigas: Marinas reales, corsarios y piratas, y marinas mercantes.*

A les tertúlies tortosines d'aquella època es parlava d'un possible Colom tortosí, i recordo que a la casa del meu avi patern es guardaven llibres colombins que parlaven de la possibilitat d'un Colom català i molt possiblement també fill de Tortosa. Encara guardo a casa alguns d'aquests llibres, com a testimoni viu d'aquella època en què, en existir la possibilitat que el gran Descobridor d'Amèrica fos un mariner fill de la nostra terra, semblava que Tortosa recuperava el record de la seva passada grandesa marinera.

Fou llavors quan l'historiador tortosí Enric Bayerri va defensar la teoria d'un Colom nascut a la Gènova tortosina. En el seu important llibre *Colón tal cual fue* deia que, si Colom era genovès però no de la Gènova italiana, és que era de la Gènova tortosina, i afegia i demostrava que a la tal illa de Gènova hi habitaven veïns amb el cognom Colom, a qui algunes vegades se'ls atorgava el qualificatiu ètnic de "jueu".

Aquesta illa de Gènova, se l'anomenava així perquè el comte Ramon Berenguer IV la va donar als genovesos per la seva ajuda en la conquesta de Tortosa l'any 1148: Va donar 2/3 parts de l'illa a la parròquia de Sant Llorenç, de Gènova i 1/3 part als Còsols i dirigents d'aquesta nació que el varen ajudar; així aquesta illa era territori de Gènova i per això els habitants d'aquesta illa eren coneguts també com a genovesos.

La segona vivència d'apropament a Colom va ser a finals de l'any 1985, que en trobar-me a la Biblioteca Nacional de Montevideo examinant una magnífica col·lecció de llibres sobre Cristòfol Colom, que es guarda allí, em va cridar l'atenció un llibre del comte Roselly de Lorgues *Les calomnieurs modernes du Serviteur de Dieu Christophe Colomb* en què es defensava la Beatificació de Cristóbal Colón, promoguda per l'Orde General de Sant Francesc. Pel seu interès me'n vaig emportar una fotocòpia del llibre per a poder estudiar-ho amb deteniment.

Un passatge de les Cartes Patents lliurades a Roma el 12 de juny de 1877 a favor del Postulador de la Causa diu: *L'Orde de Terciaris de Sant Francesc, que es glorien de comptar entre els seus membres a Cristòfol Colomb, aquest*

heroi apostòlic tan destacat en les seves gestes cíviques però sobretot per les seves virtuts cristianes, desitja ferverosament proposar a la Sagrada Congregació de Ritus, la Causa de beatificació d'aquest Servidor de Déu, etc.

I la tercera vivència personal envers Colom es va presentar dos anys després, quan amb un grup d'estudiosos catalans vaig poder participar en la creació a Barcelona del Centre d'Estudis Colombins.

La base fonamental del treball d'aquest llibre ha estat els documents més propers i directament vinculats al personatge, com són els escrits d'ell mateix, amb les seves signatures, i els textos de fra Bartolomé de las Casas, cronista de la família que treballà també a partir dels documents originals, i del seu fill Ferran, etc. En aquest sentit hem referenciat uns centenars de notes bibliogràfiques d'un indubtable interès. També vàrem trobar rellevant la devo-

ció a la Verge de la Cinta, de la reina Isabel la Catòlica, tant vinculada a Colom.

El primer bloc del llibre està dedicat específicament a Cristòfol Colom, el seu possible origen, el seu veritable nom

mitjançant la lectura de la seva signatura; la seva devoció a *Santa Maria de la Cinta*, i també a Sant Francesc, com a frare franciscà que era de la V.O.T. (Germans de la Venerable Orde Tercera) aquesta Orde també estava establerta a Tortosa i al segle XV era una de les més antigues.

En un primer estudi s'apunta la possibilitat que Colom sigui de Tortosa: La forta devoció de Colom a Santa Maria de la Cinta; el coneixement que Colom tenia de la nostra ciutat i del riu Ebre; les vegades que anomena Tortosa; alguns dels topònims que utilitza per anomenar llocs que va descobrir, etc. i, a més, la importància marinera de Tortosa al segle XV, que aquí en el llibre s'intenta descriure i que fa que la proposta d'un COLOM tortosí, es consideri verosímil.

Assenyalarem que al *Llibre de Costums de la Insigne Ciutat de Tortosa* atorgat pel Comte Ramon Berenguer IV com a conseqüència de la seva conquesta l'any 1148 i a la seva actualització realitzada per Jaume I el Conqueridor, Marqués de Tortosa, l'any 1279, es contenen les *Consuetudines et Usus Maris quibus utuntur homines dertusenses*", que segons els historiadors es tracta de "el primer Còdigo de Derecho Marítimo más completo que se conoce en el mundo marítimo.

L'agrupació de professionals més antiga que es coneix a Catalunya és la Confraria de Mariners Pescadors de Sant Pere de Tortosa, que ja es trobava

vigent l'any 1161 i que encara avui està en actiu però que va traslladar el seu domicili social, l'any 1936, al port marítim de Sant Carles de la Ràpita.

Els mariners de Tortosa, dedicats al transport marítim, estaven agrupats en una confraria sota l'advocació de *Sant Telm*. Al segle XV existia al barri tortosí de Remolins l'Església de *Sant Nicolau*, patró dels mariners de riu, i a la Llotja de Mar d'aquesta ciutat existia una capella dedicada a *Sant Cristòfol*, patró dels comerciants per mar.

A l'Edat Mitjana Tortosa tenia dos ports de mar: El Port Fangós, a la part esquerra del riu, i el Port dels Alfacs, a la dreta de la desembocadura; a més de l'anomenat Grau de Tortosa, que recorria la riba dreta del riu, sembla que a partir de l'actual Sant Jaume d'Enveja, fins més amunt d'Amposta, i també el Port de Riba Rec, a Tortosa ciutat, a la part esquerra del riu, on existia una important llotja, amb el seu Consolat de Mar. A més, existia també al nord de la ciutat, el Port de l'Assut, lloc on es pagaven els aranzels i peatges de totes les mercaderies fluvials que arribaven o sortien pel riu de la part de l'Aragó. Per això existien a Tortosa Còsols de mar i també Còsols de riu o d'aigua dolça.

També al mig del riu Ebre, davant de la ciutat de Tortosa va existir durant segles l'illa *ultra flumen Iberis*, coneguda a partir del segle XII com *Illa de Gènova* o dels Genovesos, lloc que com hem dit els va donar el comte Ramon Berenguer IV per la seva ajuda en la conquesta i que va estar convertida, segons sembla, en *zona franca*.

Ramon Muntaner quan en la seva *Crònica* parla del rei Pere el Gran i de la seva expedició militar per anar cap a l'Àfrica i Sicília, l'any 1282, senyala que

el Port de concentració de tots els vaixells fou a Port Fangós; el mateix port que posteriorment l'Infant Alfons, el futur Alfons el Benigne, l'any 1323 utilitzarà també per anar a la conquesta de Sardenya.

Més tard, l'any 1420 el rei Alfons el Magnànim concentrarà també tota la seva esquadra a la *mar de Tortosa*, aquesta vegada al Port dels Alfacs, a la dreta del riu Ebre, d'on sortirà la flota per anar a la conquesta de Sardenya.

Quan es va rendir Tortosa a les tropes del rei Joan II l'any 1466 se li va demanar a les Capitulacions que autoritzés poder construir al terme del castell de Camarles un altre port o moll i establir tributs per a la seva construcció o reparació, privilegi que els fou atorgat el XV de juliol de 1466.

Una referència que es recull en el llibre, ens diu que: *Historicamente Tortosa se benefició de uno de los puertos fluviales más activos de la Península y de un puerto de excepcional importancia estratégica. Tortosa, como puerta de acceso al interior peninsular gracias a su control y dominio del río Ebro, es una constante en el devenir histórico. El puerto de Tortosa era pues, paso ineludible para la transacción comercial entre el Mediterráneo y el interior de la Península Ibérica.*

L'enorme tràfec marítim que existia a Tortosa al segle XIV-XV ens ho farà endevinar pensant quan *la sal de Tortosa es ven en exclusiva a diferents indrets de la Mediterrània*", o quan el blat d'Aragó i de Lleida sortia necessàriament pel port i llotja de Tortosa i aquí, a Tortosa, se li posava preu.

O com diu Mario del Treppo: *El port de la llana era Tortosa: Un autèntic mercat*

de contractació de la llana ibèrica, amb contrast de qualitats i preus.

Tortosa, fins al segle XVIII havia estat el mercat de la fusta més important de la Península.

Afegirem aquí, per no allargar més el tema, sols fent notar que l'Almirall Bernat de Vilamarí, capità general de la flota del rei Joan II en la guerra civil de Catalunya del segle XV, contemporani de Cristòfol Colom, era de Tortosa; i que a la Biblioteca Nacional de Madrid existeix un manuscrit de l'any 1307 (núm. 17961) consagrat a assumptes astronòmics i per a la navegació, en què les seves longituds i latituds estan calculades prenent com a base *el Meridià 0 de Tortosa*. Aquestes Taules se sap que varen influir en les conegudes com a *Portugueses* que va redactar l'any 1487 el jueu Abraham Zacuto, i que eren els *cartrons* que portava Cristòfol Colom en anar a la Descoberta, detall que es coneix, perquè fins i tot hi ha unes notes escrites de mà del propi Colom. Es conserven avui a la Casa Ducal d'Alba.

Però parlem ja de Cristòfol Colom i aportem aquí algunes referències que ens demostren que l'Almirall podria ser de Tortosa.

Ens diu el seu cronista Fra Las Casas: *Vino una grande y súbita turbiada o golpe de tempestad que les rompió todas las velas, por lo cual se vido él y todos los suyos en gran peligro de perderse...* i destaca que en aquesta tribulació va demanar auxili a Santa Maria de la Cinta.

Això ens ho confirma també el fill de l'Almirall, Ferran:

A 3 de Marzo tuvieron tan gran tempestad que pasada la media noche les

desgarró las velas, de modo que teniendo la vida en gran peligro, hicieron votos de enviar un peregrino a la Virgen de la Cinta.

Pensem que en un moment de tanta gravetat és quan afloren els pensaments més íntims i s'escapen de l'ànima les vivències i records més entranyables, essent sense dubtar-ho la devoció de Colom a *Santa Maria de la Cinta*, aquella que portaria dins del cor des de petit.

Que aquesta Santa Maria de la devoció de Colom, ens digué el cronista que era la que estava a Huelva, no és creïble, ja que l'Almirall va estar en aquesta ciutat pràcticament de pas i encara no abans de l'any 1484, quan tenia 48 anys i la Verge amb aquesta advocació es venerava llavors només a un petit oratori situat als afores d'Huelva, i que aquesta advocació hi ha antecedents que pervenia del Miracle de Tortosa. Al llibre es documenta.

Una altra referència interessant és quan Colom arriba a l'illa Hispaniola i des de dalt d'una muntanya que ell anomena *el Port* va veure un fabulós paisatge que es divisava des d'allí; es va agenollar i amb llàgrimes als ulls va donar gràcies a Déu *pensando habian llegado a alguna región del paraiso*, on diu que hi circula un riu *que los indios llaman Yaquí, (Y aquí?) de tanta agua y tan poderoso como Ebro por Tortosa*. A aquesta muntanya que ell va anomenar *el Port* li posà el nom de *Puerto de los Hidalgos* i a la plana que tenia als seus peus li digué *La Vega Real*.

...Y por que pasando el rio Yaquí... luego están sierras, debian guiar los indios que llevaba por el rio abajo, por que es todo llano, entre el rio y la sierra, obra de una legua y a veces media...

És sorprenent constatar com una extensió de terreny semblant existeix també a la falda del Port de Tortosa entre el riu i la serra, que se'l coneix ja d'antic com el *Pla de la Galera*, lloc on existeix també des del segle XIII una torre de defensa que s'anomenava *La Galea*. Circula també per aquesta plana o vega un riu-barranc, en fortes pluges cabalós, anomenat barranc de la Galera, que va a desembocar al riu Ebre.

Observem sorpresos com Cristòfol Colom utilitza aquests dos noms i els posa de topònims situant-los pròxims entre ells: *Cabo de la Galera* i *La Galea*.

Altres noms que també utilitza el descobridor podrien ser *Rio de Mares*, dient també *maravilloso puerto* (Al riu Ebre se'l coneixia al segle XV amb el nom de *Rio de Mares* i a la seva desembocadura existeix el Port dels Alfacs, dit també *Port de mars*, que és el port natural més gran de la Mediterrània).

Donant aquí més citacions de Colom, tenim:

La isla de la Trinidad es grande, por que desde el cabo de la Galera hasta La Punta del Arenal, donde al presente estaba, dice que había 35 leguas.

Salió de la Punta del Arenal para ir a la Isla de Gracia..., etc. etc.

Passat el riu Yaquí, diu que a l'altra part hi havia un petit riu que li va posar el nom de *Rio Verde*, i diu també que pujats a la muntanya existent:

Domingo, pués, de mañana, 16 de Marzo, subido al puerto, de donde tornaron a gozar de la graciosísima vista de la Vega por que se parece desde

aquel puerto mejor aún que del primero...! (També Colom, situat en aquesta altra part de riu, coneixia a l'Ebre quant passa per Tortosa?).

El dia 7 de juliol de 1503 *Cristòfol Colom* va escriure una carta als Reis fent-los relació del 4t. viatge i entre altres coses, els diu:

Parece que estas tierras están con Veragua como Tortosa con Fuenterrabía, etc.

Resumirem assenyalant que el propi fill de l'Almirall, Ferran, ens diu que va intentar esbrinar el lloc de naixença del seu pare: Diu que va estar a Gènova, però "*que en sus investigaciones personales sobre el terreno no halló traza de la familia de su padre ni en Génova ni en la región*"(!) També se sap que va estar a Tortosa. Escriu "*Pásase Ebro por puente de barcos a par de Tortosa, junto a los adarves*", el que ens demostra que té un coneixement de la Ciutat, però no ens assegura o sigui de vis, i ens preguntem: Però, va estar Ferran, personalment, a Tortosa?, i la resposta que ens donem és que sí, ja que en un altre lloc Ferran diu: "*Después buscando un vado para pasar aquel rio, y también el Rio de Oro, que es mayor que el Ebro, cosa que al nostre entendre significa que havia vist personalment el riu Ebre i per això pot establir fàcilment la comparació.*

Respecte al nom vertader del Descobridor, es fa una anàlisi detallat de les seves signatures, el que coneixent la forta religiositat de Cristòfol Colom ens ha estat relativament fàcil desxifrar-la, dient-nos *Clalmirant* en la seva firma que li deien *Joan Bpta.-Cristòfol* posat el nom sota la protecció de la Santíssima Trinitat i de la Verge Maria: *Jesús cum Maria sit nobis in via*, com acostumava a dir Colom.

En un segon bloc, també ha estat la devoció de Colom a Santa Maria de la Cinta, el que ens ha portat a estudiar el que hi podria haver de llegenda i d'història en la Tradició del Miracle de la Santa Cinta, a Tortosa. Amb proves de pedres i documents s'ha arribat a la conclusió que el fet històric que es commemora va tenir lloc el 18 de desembre del 1177.

I un tercer bloc del llibre ha estat dedicat a estudiar fets entorn de Tortosa i el seu territori històric, com la Tradició de l'Orde Militar de l'Axa que va atorgar Ramon Berenguer IV a les dones tortosines i que hem pogut comprovar que es tracta plenament d'un fet històric real.

Espero que el llibre pugui resultar d'interès i confiem que pugui ser d'utilitat tant per a historiadors com especialment per a joves estudiosos. Jo, simplement, he aprofitat el que els nostres avantpassats ens han dit. Altres ho haurien de continuar, si així ho creuen. Tot continua, però també tot comença quan algú ho decideix. Mai no és tard.

Tribuna

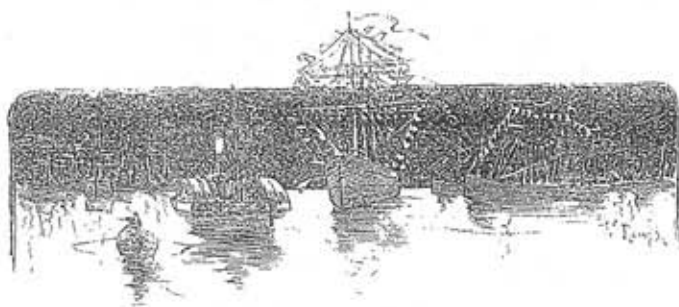
El Port de Barcelona. Extret del llibre ***Marina Catalana Medieval.*** I Bo i Singla. Enciclopèdia Catalana XXXII. Editorial Catalana, SA. Barcelona, 1922.

Era platja plana Barcelona en els millors dies de son apogeu de la marina. Un dels primitius gremis fou el de gondolers

o barquers i descarregadors del mar, els quals feien la càrrega de bord i tenien reglamentades llurs funcions. Coneguda era la «Tasca» o barra de sorra que tapava l'entrada del port. En els preparatius que féu Pere IV contra Pere el Cruel de Castella, en 1359, ja consta que per a resistir l'armada castellana es col·locà un balener empavesat darrera de les tasques. «Els homes nostres -diu el rei- destres en la mar, meteren dita nau dins les tasques prop lo monestir dels Frares Menors».

Foren les necessitats del comerç el que imposaren la construcció d'un port o moll, sense comptar el romà, a la planura que davalla de Montjuïc al Llobregat. Tres foren, a mesura del temps, les platges que s'utilitzaren: el port comtal, dit també de la Catedral, que abarcava el lloc on en l'actualitat hi ha el mercat de Santa Catarina; el de Jaume I, que comprenia el lloc on estigué la Rodalia de Corbera, per les vores del carrer del Rec, i el d'Alfons IV, a l'actual plaça del Palau, la qual cosa justifica el nom famós del barri de Ribera. D'aquest últim és del que es guarda memòria en el «Llibre de Coses Assenyalades». Estava el rei a Gaeta, on se li demana, per Joan Llull i Bernat Zapila, com a ambaixadors de la ciutat, un ample privilegi per a construir un port i moll i imposar uns drets d'ancoratge per a la dita obra. Concedida la llicència en 1438, en el lloc que designessin els consellers i atorgada la facultat d'imposar drets, augmentar-los, moderar-los, variar-los o continuar-los, es decidí, per deliberació dels consellers Francesc Desplà, cavaller; Galceran Destorrent, ciutadà honrat; Pere Dusay, cavaller; Pere Bussot, ciutadà honrat, i Mateu Soler, comerciant, començar les obres procedint a l'encaixonament de les estaques.

Com a antecedents d'aquesta obra, cal citar que Pere II d'Aragó cedí al bisbe i capítol catedral un areny, en 1209, que prengué el nom de Santa Creu, en el qual es construí el moll d'aquest nom, resguardant el que ara és carrer Baix de Sant Pere.

No degueren resultar les obres, puix en 1474 es començà el nou port, segons la detallada acta de l'Arxiu municipal, que ho relata així: «A onze de setembre del any 1474 se començaren a fixar estaques enfront de la Torre Nova per tancar el mar ab un braç de terra. El primer cop de massa lo donà l'honorable mossèn Lluís Setantí, conseller primer; després continuaren per son ordre tots els altres consellers i donaren també llur cop de massa els honorables cònsols de la Llotja de Mar. Als XX del sobre dit mes fou benehida i posada la primera pedra pera la fàbrica del moll o port que se ha deliberat fer en la present platja del mar d'aquesta ciutat. Al costat de la Torre Nova se posà un altar per a celebrar la missa, la que digué el reverent Bisbe de Girona, vestit de pontifical, i la oïren devotament el senyor rei Joan i també els honorables Consellers, els Consols de la Llotja de Mar, molts cavallers i altre gent. Acabada la missa, benehí dita pedra el Rvt. Bisbe i la sellà amb la senyal de la creu; per lo que fou posat a

dit moll el nom de Moll de Santa Creu. Després el senyor Rei empenyé la dita pedra, que caigué a la rasa oberta en la platja del mar; el Rd. Bisbe, vestit de pontifical, benehí la segona pedra, y la féu caurer en la mateixa rasa; i seguidament cada conseller per son ordre agafà una pedra i la tirà allí mateix; després els Consols del Mar feren lo propi.»

Record d'aquesta cerimònia fou la col·locació d'una làpida al carrer de Baix Muralla, desaparegut en urbanitzar-se el Passeig de Colom, que deia el següent:

«Dissabte a XX de Setembre de lany MCCCC LXXIV fo principiàt lo port de la Ciutat de Barcelona, restuant e present lo molt alt e molt excellent Senyor Don Joan, per la gracia de Déu, Rey d'Aragó. Stants Consellers mossèn Lluís Setantí, Belthesar de Gualbes, Bernat Pigem; Joan Fogassot, Notari; e Francesch Cocó, hortolà.»

Articles

A L'ENTORN DELS ORÍGENS FAMILIARS D'EN FERRAN COLOM

Jordi Bilbeny

Fa anys que els historiadors de la nissaga barcelonina dels Colom i de la descoberta catalana d'Amèrica investiguem i discutim a l'entorn dels fills d'En Cristòfor Colom. Els estudiosos oficials, plens de candor i sense saber destriat un retoc censor d'un fet històric autèntic, diuen que En Colom es casà, vers al 1479, a Portugal amb una dama noble anomenada Felipa, de la qual tingué un

fill, dit Jaume. Així, quan el Descobridor arriba a la Cort dels Reis Catòlics, al 1485, el seu fill tindria, segons ells, entre 5 i 7 anys. Mentre que, durant la seva estada -diuen, amb idèntica innocència- a les terres andaluses, naixeria En Ferran, d'una relació amorosa mantinguda amb una cordovesa de nom Beatriu.

Això és del tot impossible, car tant En Carreras Valls, com En Mitjana de las Doblas, ens asseguren documentalment que En Jaume Colom ja és major d'edat durant la Guerra Civil, puix està implicat en un procés judicial conjuntament amb el seu oncle Lluís. Jo mateix reforço i amplio aquestes verificacions, amb noves proves al meu article "Els Colom de Barcelona i el barceloní Cristòfor Colom", publicat al número 10 de la revista *Paratge*. A més a més, les cròniques coetànies ens diuen que En Colom, en arribar a Espanya, va anar a cercar a En Jaume a casa d'uns seus cunyats, la qual cosa també és absolutament certa, per quant En Mitjana de las Doblas ens assegura que En Jaume, per raó de l'absència forçada del seu pare, viu amb els seus oncles Ponçgem-Alòs. O sigui, que, d'una banda, si hi va a cercar En Jaume, és que aquest no venia amb ell de Portugal; i, de l'altra, el fet evidencia que realment hi ha un fill anomenat Jaume (o Diego en espanyol) que viu amb uns cunyats d'En Colom, però que ja és major d'edat quan al 1485 aquest surt del regne lusità.

Conseqüentment, com que En Colom no podia sortir de Portugal amb aquest fill, que, a més a més era a Catalunya, tal com els documents objectiven, no hi ha cap més alternativa possible que interpretar que ho havia d'haver fet amb l'altre fill: En Ferran. Primer, perquè atès que no hi ha cap notícia, ni documentació durant la primigènia estada a

Catalunya del Descobridor (la Guerra Civil i la postguerra 1460-1476), cal inferir-ne lògicament que és el seu fill petit. Però, segonament, perquè si En Colom es casà amb Na Felipa de Coïmbra -germana del rei Pere IV-, tal com ha demostrat magníficament En Caius Parellada, al seu llibre *Cristòfor Colom i Catalunya: una relació indefugible*, i en diversos articles esparsos sobre el tema, aquesta Felipa tenia un oncle màrtir anomenat Ferran, que va morir presoner dels àrabs, a l'Àfrica. La seva mort va ser molt sonada a Portugal, entre d'altres coses, perquè era el germà del rei Duarte, al qual havien ofert la seva llibertat a canvi que els portuguesos abandonessin les seves places militars africanes. Els seus darrers dies i la forma com va morir, doncs, foren com un senyal de fe. I En Colom deuria aprofitar aquesta avinentesa de martiri cristià, avesat com estava a cercar un aspecte simbòlic i transcendental als esdeveniments, per batejar el fill amb el nom de "Ferran", ara que, pel seu enllaç amb la princesa Felipa, ja pertanyia a la casa reial portuguesa. A més a més, el nom "Ferran" no es troba entre els Colom-Bertran ni entre els Urgell, la qual cosa encara posa més de manifest la seva procedència de la nissaga d'Avis i que fou ell i no En Jaume l'autèntic fill portuguès del Descobridor.

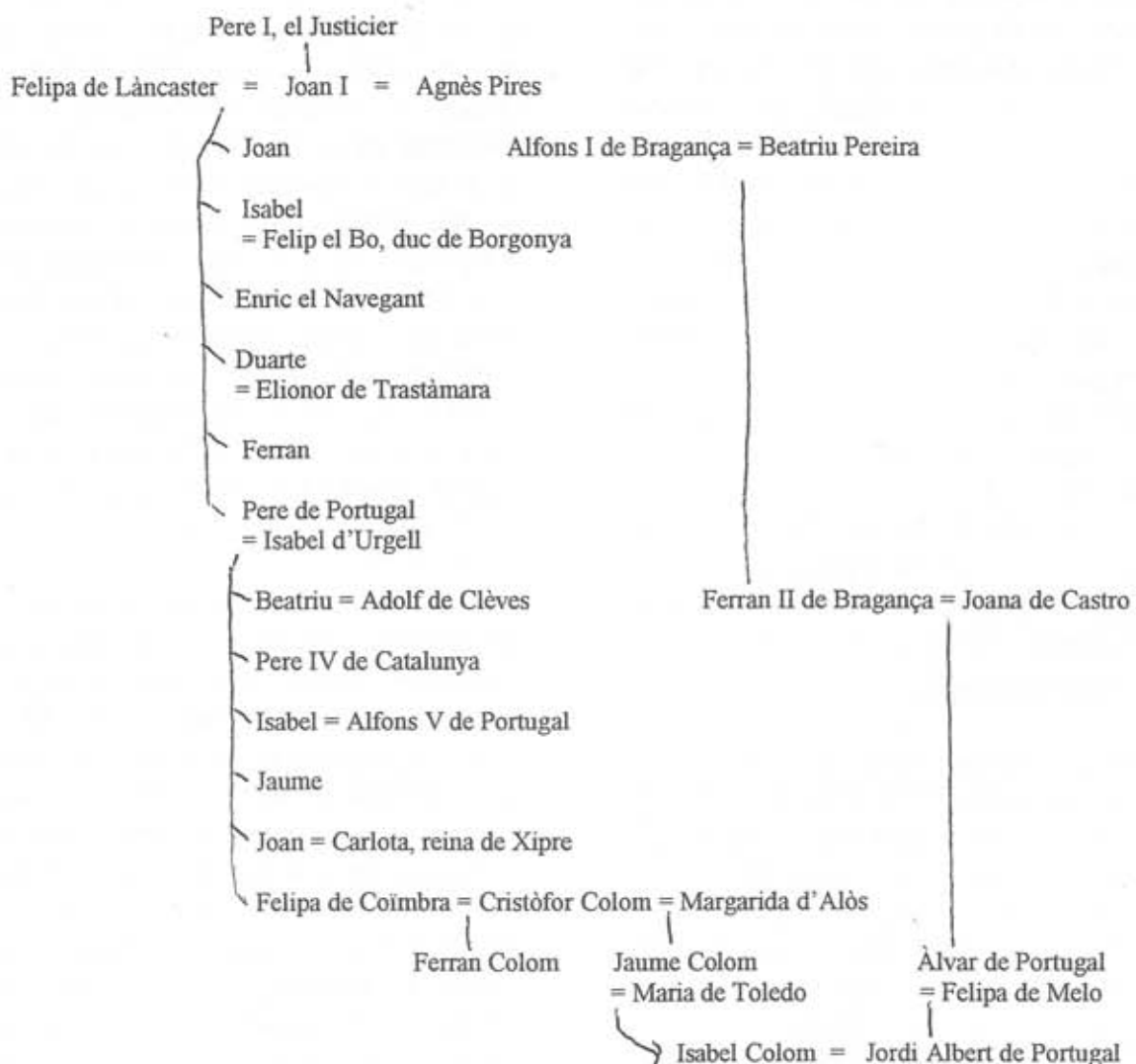
El procediment emprat pels censors a fi de canviar els noms dels fills d'En Colom és, doncs, molt senzill de copsar. Si l'Almirall havia tingut un fill a Portugal, aquest no podia ser En Diego, sobre el qual ja es tenia, atesa la seva edat, prou coneixements; però, sobretot, perquè -com que sovint els censors han canviat el nom de "Catalunya" pel de "Portugal", el de "rei de Catalunya" pel de "rei de Portugal" o el de "catalans" pel de "portuguesos"-, en viure aquest Jaume ja a Catalunya, l'havien de fer

viure també a Portugal. I l'única manera de fer concordar els fets era fent-lo néixer, alhora, a Portugal. Com així feren.

Però, què passava ara, doncs, amb en Ferran? Calia desplaçar-lo. Per tant com En Colom l'havia tingut realment a Portugal, això palesava que era fruit d'un segon matrimoni. Ara bé: donat que aquest matrimoni hauria delatat de tot en totes la seva vívida naturalesa portuguesa i, sobretot, la seva vinculació inexcusable amb la casa reial d'aquell país, els censors el fan fill natural d'una cordovesa, de la predita Beatriu (Enríquez de Arana, ens volen fer creure); el qual naixement -encara, per

si no fos prou- entra en contradicció amb la documentació que tenim -i que és notòria-, que el fa fill legítim i que ens assegura que En Colom *es va casar dos cops*. Però, almenys així, els censors salvaven sense massa complicacions textuals el fet que En Colom l'havia tingut en canviar de país. Com que no el podia haver engendrat anant de Catalunya a Portugal -cosa que hauria denunciat el seu passat català-, ara fan que el tingui anant de Portugal a Castella. El canvi ha estat subtil i quasi ens hauria passat desapercebut de no saber que En Jaume era el fill gran i que En Colom es casà en segones núpcies amb Na Felipa de Coïmbra.

ENTRONCAMENT D'UN CRISTÒFOR COLOM AMB LA CASA REIAL PORTUGUESA

**ELS SENYORS DE LA SEGARRA
EN L'ÈPOCA DEL DESCOBRIDOR
CRISTÒFOL COLOM**

Josep M. Llobet

Transcripció de la conferència feta
el dia 22 de març del 2001

Després de consultar material d'arxiu i per les dades recollides sobre els senyors de la comarca de la Segarra, el senyor Llobet diu que aquests senyors estan molt poc estudiats per la historiografia i que se sent desconcertat davant l'oblit o el silenci que les més prestigioses publicacions actuals mostren per les famílies nobiliàries segarrenques. Dels Oluja, per exemple, un dels llinatges més extensos durant segles dins de la Catalunya interior, no en diuen ni una paraula les obres enciclopèdiques que es proclamen grans i catalanes. Es pregunta si d'això també en té la culpa la tan blasmada censura oficial. Ni els Oluja ni els Vergós, senyors de Cervera, ni cap de les trenta famílies senyorials importants de les poblacions segarrenques, i uns nou senyors eclesiàstics, han gaudit prou de l'atenció dels historiadors.

Concretant i per encetar el tema, les famílies que a la segona meitat del segle XV i a les acaballes del segle es trobaven

com a senyors a les poblacions de la Segarra són una quarantena. El rei per una banda, 9 senyors eclesiàstics -2 seculars i 7 regulars- i uns 30 senyors laics per l'altra. El rei Ferran II era senyor de Cervera, Ribé, Sedó i Vergós de Cervera. Els eclesiàstics seculars eren el bisbe de la Diòcesi d'Urgell, que era senyor de Fluvià, Guissona, Palou de Sanahuja, Torrefeta i Viver de Segarra, i al capítol de la mateixa diòcesi d'Urgell ho era d'Hostafrancs i Sant Martí de la Morana. Pel que fa als senyors eclesiàstics regulars, més abundants, hi havia una sèrie d'Abats, el de Sant Vicenç de Cardona, senyor de Freixenet de Segarra, el de Santa Maria de l'Estany ho era de Llardars i Sant Pere dels Arquells; l'Abat del monestir de Santa Maria de Solsona, de Malgrat, de Portell i de la Penyarosa; l'Abat de Montserrat, de Bellmunt i Civit; el de Poblet, de Granyanella; l'Abat de Santes Creus d'Altarriba, Gramuntell, Montoliu de Segarra i Vilagrasseta; i l'Ordre de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem era senyor de l'Ametlla de Segarra, Cabestany, Granyanella de Segarra, Montornés de Segarra i la Guardialada.

Un incís referent a aquesta població tan interior com Guardialada ens aporta un document de l'any 1437 que demostra que a la Segarra no es vivia pas d'esquena al mar en aquell segle XV: és un certificat que fa constar que un veí d'allí servia com a mariner o soldat en una nau de Bartolomé Pisà, la qual nau "Mossèn Francí Destorrent, cavaller, capità de la nau de Bartolomé Pisà, la qual novament s'arme per anar, Déu volent, en cors (corsari) contra genovesos i altres enemics del Sr. Rei... certifico com en Jaume Bugaressa, nadiu del lloc de la Guardialada, s'és acordat per companyó de la dita mia nau per anar en lo dit cors... i per vigor del dit acordament lo dit Jaume és guiat, ell i sos béns, muller e fermances sues, anant e venint e per sis mesos

després". Cal situar aquests esdeveniments en el context de la conquesta de Nàpols i d'Alfons el Magnànim. Recordem que dos anys abans, el 1435, tingué lloc la batalla de Ponsa en què les naus catalanes són derrotades per les naus genoveses i el mateix monarca fou fet presoner malgrat aconseguir ràpidament la llibertat.

El material inèdit que he recollit últimament dóna notícia que l'any 1438, Ramon de Gelabert, cavaller, anà a Nàpols a veure el rei per aconseguir un document reial sobre un dels múltiples processos que el Consell municipal cerverí sostenia contra els nobles de les poblacions veïnes.

El 1453 un notari cerverí, Llorenç Perull, fa donació de les seves escriptures a un altre notari, Bernat Pedrosell, també de Cervera, perquè se'n vagi al regne de Sicília i Nàpols on tenia un fill també notari, perquè ell té ja 70 anys i vol acollir-se amb els seus familiars.

El 1456 Pere Boquet, Síndic de la vila de Cervera, se n'anà a Nàpols a tramitar diversos documents relacionats amb els processos veïnals tan sovintejats; després es traslladà a la Cort pontifícia de Roma per continuar en aquest procés. Quan Pere Boquet arriba a Cervera hi és acollit amb gran cerimònia pel Consell municipal perquè porta molts privilegis. Se l'anomena advocat perpetu de la vila, se li regala una peça de plata molt valuosa. Per tant, devia aconseguir documents importants per a la bona marxa de la població.

L'any 1458 morí a Nàpols el rei Alfons el Magnànim. Entre les celebracions funeràries que tingueren lloc a Cervera, que era una vila reial, es féu una processó amb un monument a sobre del

qual hi havia un cadafal, i va del palau del rei, la casa de Sant Antoni, fins a...

En conseqüència, els segarrencs no vivien d'esquena al mar. Pel que fa als senyors laics, n'anomeno uns quants per ordre alfabètic: Felip Agulló, donzell, senyor de l'Oluja baixa (hi havia també Oluja alta), i el seu germà Miquel-Joan Agulló, també donzell i senyor de Bellveí, eren fills del cavaller lleidatà Nicolau d'Agulló i s'han de relacionar amb la guerra de la Generalitat contra Joan II. Si consultem la documentació de Lleida, veiem que Nicolau d'Agulló a mig segle XV, el 1450, havia estat paer, i el 1464 fou prohom del Consell Municipal, ens adonem que es decantaren de part de Joan II; aquest rei recompensà les famílies que li foren addictes amb senyories, per això trobem els seus fills com a senyors, on poc abans el senyor era un Oluja.

He trobat, també, Guerau d'Altarriba, senyor de l'Aranyó, on poc abans hi havia un Galceran de Manresa; del Canós, on abans es trobaven uns Iborra, senyors també de Fonolles; Folcràs; uns Ausiàs Marc aficionats a escriure poesia que es proclamaven descendents del famós poeta valencià. Els Monxó, un llinatge molt important que a l'època de la Universitat cerverina ocuparen càrrecs elevats. Una altra família, els Artigó, ciutadans de Barcelona, senyors de Busqué; els Aymerich, Joan d'Aymerich, cavaller, fou senyor de Gaber, Rubinat, Ondara de Pallerols i de Sant Antolí, i és un dels fills de Joan Berenguer d'Aymerich, virrei de Mallorca i després batlle general de Catalunya. El seu germà, Jordi-Miquel d'Aymerich, és senyor de Monlleó, Briansó i de Pomar.

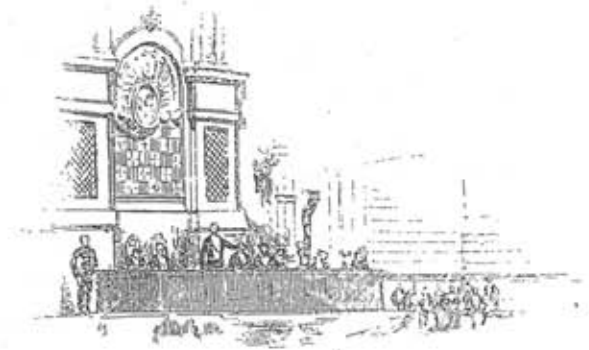
M'ha cridat l'atenció la basta informació que es troba entre els capítols matrimonials, de vegades és sorprenent.

Pau Benet de Merlés, fill de Guillem-Ramon de Merlés, senyor del castell i lloc de Sant Guim de la Rabassa i Violant Bobadilla, donzella, filla legítima i natural dels magnífics Jordi-Miquel Aymerich; el Bobadilla primer sembla afegit, d'on surt aquesta relació, quin paper hi juga? Perquè consta com a senyor de Monlleó, Briansó i el Pomar. Hi va haver unes relacions continuades entre els Aymerich i els Bobadilla.

Seguint amb els capítols matrimonials, signant com a testimonis, trobem Joan de Peralta, bisbe de Vic, poc abans abat de Montserrat quan hi havia Bernat de Boil, que fou primer vicari apostòlic de les Índies Orientals el 1493 i company de Colom en el segon viatge. Surten, també, un Joan de Peralta -que no és el bisbe- i un Joan de Bobadilla que són criats del bisbe. També Salvador Guiu, comerciant de roba, pare de Lluís Guiu, que el 1514 se'n va a Amèrica com a criat de Joan Llobet de Barcelona; què hi fa un comerciant de robes signant al costat de senyors i cavallers? A més a més, he localitzat un privilegi reial de Ferran el Catòlic a favor de Salvador Guiu, un simple botiguer i habitant de Cervera que diu: "Nos Ferran per la gràcia de Déu rei... us excusem i concedim a ser excusat d'assumir i sou eximit de tot ofici del qual fóssiu elegit de la Universitat de Cervera", privilegi que molts cerverins d'entre la noblesa haguessin volgut obtenir. No hi ha precedents d'un privilegi així, que un simple botiguer de robes aconseguessi deslliurar-se de les obligacions municipals.

Els capítols matrimonials són plens d'incògnites. Joan Pere de Beda, senyor de la Tallada, cavaller i mestre d'arts i medicina, casat amb Elionor, hereva de la Tallada, amb fills. Un tal Bosch, senyor de Gra i Rodrigo de Bobadilla (+ el 1497), cavaller d'origen castellà,

va venir durant la guerra contra Joan II com a capità d'uns soldats; les victòries que aconseguí li representen l'any 1466 la concessió del castell i lloc de Castinyol d'Oluja, va comprar la de Concabella. Primer es casa amb Caterina de Cabrera, amb la qual tingueren una filla, de Maria de Bobadilla que es casà amb Juan de Lizano, donzell, de Berlanga de Duero. Les esposes de Rodrigo de Bobadilla foren sempre de la casa de Cabrera (després amb Violant de Cabrera, amb qui no té fills), tenia un germà anomenat Pedro de Bobadilla, i un fill il·legítim amb una germana d'un prevere de Tàrraga anomenat Joan Fuster. Una altra neboda, Caterina, es casà amb Luis Ortiz, que heretà tots els béns; els seus descendents entronquen amb els Aymerich, els documents dels Bobadilla abunden més que els dels Aymerich.

El que interessa de Joan de Bobadilla, fill il·legítim, tot i ser cavaller, és que és batlle i veguer de Cervera durant un trienni. Reconegut després, tingué plets amb els fills legítims descendents; podria ser pare del comanador Francisco de Bobadilla, jutge investigador que substituï Colom quan aquest era governador de les Índies. Rodrigo de Bobadilla fou nomenat a Tàrraga capità el 4-12-1463, hi visqué tan sols un any. El fill legítim, per tant, hauria d'haver

nascut el 1464. El comanador Francisco de Bobadilla anà a Amèrica l'any 1499. Si fos aquest, tindria 15 o 16 anys. És difícil que sigui aquest.

Els Aymerich i els Bobadilla tingueren molta relació, segons la documentació que he consultat de 1467. N'esmento tres o quatre. Rodrigo de Bobadilla consta com a cavaller del regne de Castella, capità d'un grup de gent armada del rei. Dóna a Joan Aymerich Major, per tant al Joan Berenguer Aymerich, pare del futur virrei de Mallorca i del senyor de Briansó, Monlleó i del Pomar, 1000 florins d'or per raó de 2 captius, sembla ser de Monlleó; és una quantitat molt elevada, sembla que ha de ser un personatge proper al rei.

Hi ha un document de 1462 que diu que en atenció als serveis que li ha prestat Pere de Peralta, una altra vegada apareixen en aquell temps a la Segarra, que fa una donació d'un Mas, dit d'en Reverter, donat abans pel rei a Rodrigo de Bobadilla i que formava part dels béns de Gabriel de Vergós, senyor de Meià, un dels béns que el rei es va quedar de la noblesa que no li era addicte ni fidel.

Un altre document que mostra la relació entre els Bobadilla i l'Aymerich, virrei de Mallorca. Rodrigo de Bobadilla nomena procurador seu un Joan Aymerich, cavaller de la casa del rei i un Joan de Madrigal, que era procurador del rei al regne de Sicília. Així van sortint al·lusions a aquests territoris sovint.

Un altre document important és el testament de la vídua Violant de Cabrera, que féu tres testaments i que, curiosament, s'han conservat bé. Nomenà marmessors executors dels seus béns el Reverend Prior del monestir de Sant Jeroni de la Murtra de

Barcelona, al Rvd. Frare Jaume Torrelles de l'orde de Sant Agustí, i Lluís Ortiz i Caterina, nebots seus. Elegeix Sant Jeroni de la Murtra per ésser sepultada, a la capella que manà fer "... allí on m'és estat assignada pel Rd. Prior del Monestir e venerable convent e monestir, això és, a la part dreta de l'altar major del monestir, allà on és ara la sagristia"; deixa diners, perquè "sigui dita missa cada dia pel seu cos d'ella e del seu pare, vescomte de Cabrera e comte de Mòdica". Deixa a Anna Sabatera, vídua "que és estada d'Antoni Sabater, difunt, cavaller de la vila de Blanes, per la bona servitud que m'ha feta", roba. Deixa a Maria, "mossa seva, filla de Diego Salcedo, difunt, per la servitud que m'ha fet", 28 lliures; a Joan Salcedo, fill de Diego Salcedo, mosso també, 30 lliures.

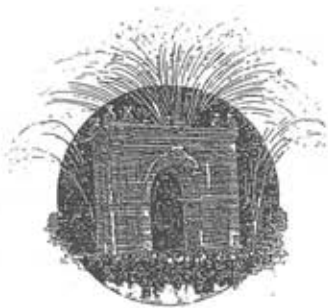
L'any 1504 Colom ordenà un lliurament a Diego de Salcedo per raó del pa que li encarregà al Brasil? Es veuen moltes coincidències, que deixo apuntades.

Deixa a Anna, filla d'Onofre Sabater, mariner de la Vila de Blanes, 30 lliures; d'allí o de Vidreres hi havia el cosmògraf Jaume Ferrer; i era una possessió dels vescomtes de Cabrera.

La gent de la Segarra i entre la noblesa o bé els grups socials que hi són relacionats, són interessants d'investigar per veure la seva dimensió, que va molt més enllà de Cervera i de la Segarra, fins i tot més enllà de Catalunya. Sorpren, perquè creiem potser que les comunicacions eren difícils, però en canvi veiem el contacte que hi hagué amb poblacions com Nàpols. En el moment de fer inventari de béns en morir Violant de Cabrera, hi ha molta documentació, n'he recollit un document que diu: "Item un contracte fet en el capítol del monestir de Sant Jeroni de

la Murtra, del Bisbat de Barcelona, l'any 1437, continent la venda feta del castell, lloc al terme de Concabella, per lo Rvd. Prior del convent del dit monestir al dit mossèn Rodrigo, usufructuari i a Violant, propietària, pel preu de 40 mil sous. Per tant, el rei Ferran regala, però fins a cert punt. Com és que el monestir de Sant Jeroni de la Murtra tingués aquest castell i població de Concabella? Per què el 1471 després de la guerra contra Joan II el castell, lloc e terme de Concabella, es troba de propietat de Guillem-Ramon de Merlés?

Tornant als llinatges, a més dels Bobadilla hi trobem Francesc de Calders, donzell, senyor de Santa Fe de Segarra; en aquesta població (a petició del Sr. Bilbeny i d'uns suggeriments d'ell) en el segle XV hi trobo el llinatge Bargues o Bargaés (Vargas?). El 1421 surt un Pere de Torquemada i a Santa Fe de Segarra aquell any un Joan de Torquemada a Monfalcó d'Oluja, què fan aquestes famílies a la Segarra? Són noms curiosos de trobar a la comarca en el segle XV. Queda també apuntat.

Més nobles segarrencs: el llinatge Camporreig, senyor de Biosca, Massoteres, a Palauet i Talteüll; els Cardona, llinatge il·lustre: Joan Ramon Folc de Cardona, primer duc, senyor de l'Aguda, Ferran, de Fontanet, d'Iborra,

de Montfalcó Murallat, de Tarroja de la Segarra, de Torà, de Riubregós, de Vallfogosa. Era una de les famílies nobles més prestigioses de la Segarra en aquella època.

Hi trobem els Comalada, Antoni, burgès de Cervera, potser per matrimoni, el trobem en aquest àmbit d'una senyoria. Joan de Concabella, senyor de les Pallargues, i de Cisteró, donzell. Els Copons, un altre llinatge important, Berenguer i Joanot de Copons, fills de Jordi Joan, senyor de la Manresana, senyors de Llord, casà amb Lluïsa, emparentà amb Jaume d'Oluja el 1514; es troba com a castlà de Tarroja de Segarra. Un Cortit, senyor de la Murana, un Gaspar Desvall, senyor de la Curullada, una Constança d'Erill, vídua de Joan de Sort?, senyora de Pavia i de Talavera, relacionada amb tota la noblesa catalana. Joan de Sort era també senyor d'Eivissa, Fitó i Visa, situat a la francesa vegueria de Narbona. Joan Ferrer, senyor de la Móra, Lluís d'Iborra senyor de Fonolleres; el nouvingut Benet Marcó o Benito Marco, tingué la senyoria de la Rabassa poc temps. La senyoria de la Rabassa passà als Galceran d'Oluja, aquests es troben per tot arreu. Troba Guillem Ramon de Merlés, cavaller, senyor de Sant Guim de la Rabassa, que són importants, fill de Margarida de Bell-lloch i Andreu de Merlés, germà de Joan Agustí de Merlés, prior del monestir de Santa Maria de Castellfollit de Riubregós; un altre germà era castlà de Granyena de Segarra. Guillem-Ramon es casà amb Joana, filla del cavaller Guerau d'Altarriba, senyor de l'Aranyó, fill del qual fou fra Bernat de Merlés i un altre, Pau Bonet de Merlés, donzell, que heretà la senyoria de Sant Guim de la Rabassa; una Jerònima, casada amb Joanot del Far, senyor del castell de Vacarisses.

Per tant, una anàlisi dels familiars dels senyors dels castells ens donaria una visió interessant de les relacions que hi havia d'aquell moment nobiliari que ens portaria molt més enllà de la Segarra. Entre els Oluja, que n'hi ha molts, tenim Galceran, senyor del castell de Santa Maria de Montpalau, i de l'Oluja alta, fill del cavaller Joan d'Oluja; un altre Joan d'Oluja, senyor de Tudela; un Joanot d'Oluja senyor de Vergós. Els fills d'aquests senyors tingueren un paper destacat dins les activitats socials i econòmiques de la comarca. Els Queralt: Dalmau de Queralt baró de Queralt, senyor de Montroig de la Segarra, tingueren un paper interessant en el segle XV, també els Alemany de Sacirera, senyor de Sant Guim de la Plana, un Joan Sacirera fou senyor de Montcortés de Segarra. O Joan Saportella, senyor de Tordera, els Sescomtes; Pere Ramon; Beatriu de Tàrrega, vídua de Jaume Solsona, senyor de la Cardosa, un llinatge ben poc estudiat. El pare de Beatriu era cavaller, casat amb Joana. Els Climent de Vergós; els Galceran de Vilallonga; els Vilaró, senyors de Llanera de Solsonès.

D'algunes d'aquestes famílies ja se n'ha fet esment en articles a la revista Terra Rubra i se'n continuaran fent.

Durant el segle XV encara hi ha pocs nobles a la Segarra, comparat amb els dels segles XVI, XVII i XVIII i fins a la desamortització... els Oluja, els Desllort, Sacirera, van adquirint importància i amb el pas del temps els veiem integrats en famílies benestants de molta influència; participaren en moviments nacionalistes, a les Bases de Manresa continuen tenint incidència comarcal malgrat que ja s'han trencat aquelles estructures rígides del sistema feudal.

Potser podrien servir per a l'estudi del Colom català, que s'hauria de portar a

terme un estudi aprofundit sobre les famílies nobiliàries, no pas sobre els nobles i els senyors individualment, perquè els senyors i cavallers dels pobles no marxaven, sinó que els fills desplaçats eren els que intervenien a Nàpols, en la navegació i en tota la varietat de branques tals com el comerç, l'església, la navegació; crec també que a partir del segle XV no hi ha tanta separació entre l'estament nobiliari i els comerciants.

Els segarrencs navegaven amb molta més facilitat que no es pensava quan estudiava els meus estudis reglats; creia només que alguns s'arribaven a Barcelona, però m'he sorprès en veure que van tenir la incidència en la navegació que veig ara. A Cervera i a la Segarra també hi tingueren molt de pes a part dels cristians, com són aquests dels que m'he ocupat en aquesta exposició, els jueus i els conversos, bastant barrejats ja en aquells temps, hi havia permissibilitat pel que he pogut comprovar. Hi ha molt de camp per investigar encara.

Transcripció feta per Roser Parellada i Jofré

EL COMERÇ CATALÀ A L'ATLÀNTIC DURANT ELS SEGLES XV I XVI

M. Teresa Ferrer i Mallol

Transcripció de la conferència
que féu el 2 de juny de 1997

Aquest text és de gran interès per conèixer el comerç de la Mediterrània a l'Atlàntic en el marc de la història immediata de la Descoberta.

Superada la gravíssima crisi per la guerra civil de 1462-72, que havia

arruïnat l'economia catalana, els manuals d'assegurances dels anys 1490-1500 revelen ja una gran activitat en el comerç marítim barceloní i català en general, especialment en l'àmbit atlàntic. Aquests documents no mostren la desgana i la manca d'empenta comercial ni d'impulsos vitals per adaptar-se a les grans empreses del comerç atlàntic, oceànic, que Vicens Vives atribuïa a l'estament mercantil català d'aquesta època, ni tampoc fan l'efecte d'estancament econòmic; al contrari, revelen una bona adaptació als negocis nous que havien sorgit a l'Atlàntic com era el peix salat, el sucre de Madeira i de Canàries, els cuirs andalusos, etc. I igualment denoten el manteniment dels antics mercats adaptant-se a les circumstàncies difícils de l'expansió de l'imperi otomà.

Continuen els intercanvis amb Alexandria i altres punts de la mediterrània oriental i fins i tot trobem viatges comercials a la Constantinoble turca. Continua també una intensíssima relació comercial amb la Península italiana i les seves illes, amb el litoral llenguadocià i amb els països nord-africans, com també amb la costa mediterrània del regne de Castella. Però és l'augment de les relacions comercials amb els ports atlàntics allò que crida l'atenció, ja que alguns anys acaparen més o menys la meitat de les operacions registrades.

Per bé que les relacions amb Flandes o amb Anglaterra ja eren consistents durant el segle XIV i continuen a un nivell semblant o potser una mica més intens, hi ha fenòmens nous com l'extraordinari augment de les relacions amb Andalusia, és a dir, amb l'Andalusia atlàntica, perquè la mediterrània era coneguda encara com a regne de Granada. També hi ha un gran augment de les operacions amb

Portugal i amb Galícia, i amb les illes Canàries i Madeira. Andalusia apareix com a proveïdora directe d'alguns articles, com a redistribuïdora d'altres, i com a plataforma per als mercaders catalans en els seus negocis amb Flandes i també amb Anglaterra, i com a punt d'enllaç entre la ruta d'Occident i la ruta d'Orient. El centre de negocis preferit pels mercaders catalans ja no és Sevilla, sinó que és més aviat Cadis, el Puerto de Santa Maria i Sanlúcar de Barrameda.

La base documental d'aquest treball són els manuals notariais d'assegurances, conservats a l'Arxiu històric de protocols de Barcelona; és una base que es podria ampliar amb la resta dels manuals notariais i també amb la documentació reial, però això trigaria molt de temps. Desgraciadament, dels onze volums d'assegurances que el notari Pere Fiter havia redactat pel període entre 1488 i 1500, només es conserven el III, el V, el VI, el VIII i l'XI. Però llevat d'aquestes llacunes, la informació que proporciona dona una idea suficient del tràfic entre Catalunya i Andalusia, i en general també amb l'Atlàntic. Aquest tràfic era d'un volum important però ha estat pràcticament ignorat pels historiadors, en part a causa de l'escassetat de documentació a Andalusia i en part a

causa de la manca d'estudis sobre el comerç català de la fi de l'Edat Mitjana, malgrat l'abundància de la documentació conservada.

Va començar aquesta exposició estudiant els productes andalusos que els catalans anaven a buscar. Un d'aquests productes eren els cuirs; a finals del segle XV Andalusia s'havia convertit en la principal proveïdora de cuirs i també de sumac per a la indústria de les pells adobades, que era una de les indústries més antigues de Catalunya. La producció de cuirs de la Corona catalano-aragonesa i els cuirs nord-africans, que eren els productors habituals, no devien abastar ja per a la indústria autòctona, i per tant els mercaders catalans es van dirigir al mercat gal·lec i després encara en una mesura més gran al mercat andalús, que oferia grans possibilitats gràcies a l'augment de la ramaderia en una regió encara poc poblada i amb una gran abundància de terra no conreada, dedicada a pastures.

Pel que fa al sumac, que era el producte extret de l'escorça i de les fulles d'un arbust que porta el mateix nom, servia per a adobar les pells. Durant el segle XIV Catalunya n'havia exportat, però ara la producció local tampoc no devia ser suficient. Alguns assaonadors van gestionar les compres a Andalusia a través de parents o socis i es van preocupar d'assegurar-los. És el cas, per exemple, de Climent Caverlés, blanquer de Barcelona i del seu germà Guillem, que va comprar per ell cuirs i sumac d'Andalusia; o el del blanquer Jaume Moarc, associat al mercader Gabriel Prats. Des d'Andalusia els proveïen de cuirs Amador Parets i el seu fill del mateix nom, que com veurem, s'ocupaven dels negocis d'altres mercaders, a més a més d'aquest Jaume Moarc, com els Viastrosa.

Cal fer notar però, respecte a la validesa de les informacions proporcionades pels contractes d'assegurances, que bé que quan es contractava una assegurança per a cuir i altres mercaderies, generalment arribaven cuirs, a vegades predominava en la tramesa alguna altra mercaderia, per oportunitat simplement, de vegades comercial. De manera que una assegurança contractada per Moarc i Prats per a cuirs l'any 1498, cobrí el risc de cera i sucre principalment; és a dir s'adaptaven a la oferta que hi havia en el mercat en aquell moment. Ja veurem que els cuirs també formaven part sovint dels carregaments de les grans companyies que actuaven des de Flandes a Orient, com els Viastrosa, que van enviar cuirs andalusos a Rodes el 1495, i també les companyies més petites com les de Pere Benavent o la de Pedro de Susán, que era un convers andalús establert a Barcelona.

Entre les mercaderies que Pere Benavent havia fet assegurar el 1498 i que li van ser preses per corsaris francesos a la costa granadina, figuraven una partida de cuirs. I en una tramesa de 1499 assegurada per 6000 ducats, hi havia també cuirs valorats en 390 ducats, una quantitat important; aquests cuirs van arribar al destinatari tot i que la resta segurament que es perdé perquè el vaixell que els transportava, de Juan Rodriguez, va patir un naufragi a Tarifa. Potser per la mateixa causa els cuirs es van poder assegurar, els corsaris solien passar a prop de la costa i segons quina mena de mercaderies, eren més fàcils de recuperar, més bé que d'altres que eren mullades i ja no podien servir. Els cuirs i també els productes per adobar com el sumac i el sagí, que servia per greixar les pells, figuraven també entre els carregaments destinats des d'Andalusia a les companyies dedicades prioritàriament al peix salat, com la de Bernat Calvó de Roses, o la de Pere Bargueta, de

Tarragona.

A part dels cuirs, l'altra producte que es treia d'aquest comerç era el peix salat. Aquest, salmorrat o sec, va ser l'altre gran producte que els catalans van anar a buscar a Andalusia. El consum de peix era molt elevat a l'Edat Mitjana a causa del gran nombre de dies de dejuni i abstinència, que podien arribar a ser 160 en un any.

El peix fresc pescat a la mediterrània no podia satisfer totalment aquesta demanda i calia recórrer a la importació de peix atlàntic, que arribava sobretot durant la quaresma, en quantitats que ara en diríem industrials.

Sardina arengada, salada i premsada, sardina blanca, sardina rovellada, sardina amb suc, anxova, lluç, tonyina i congre sec, eren els principals gèneres d'aquest tràfic. Pot ser que part de la sardina, congre i lluç que els catalans recollien a Andalusia fos peix galleg en realitat, del molt que tradicionalment importaven els vaixells de Galícia. Però al final del segle XV algunes coses havien començat a canviar en aquest sector. L'exportació de les pesqueries africanes comportà un extraordinari augment de l'oferta de peix, que els catalans van aprofitar tant per a l'abastament intern, com per a la redistribució pel mediterrani occidental; abastament que fins llavors havia estat assegurat per vaixells gallecs que portaven el peix directament des de Galícia. La disminució que la historiadora gallega Elisa Ferreira ha notat en aquest corrent comercial al final del segle XV pel que respecte a Catalunya, potser es deu a aquest canvi en l'oferta. No solament els mercaders de Barcelona, sinó també els dels ports empordanesos de tradició pesquera com Roses, Palamós, Sant Feliu de Guíxols, etc. van acudir al reclam de

l'oferta andalusa. Roses, per exemple, que era una petita vila, demostrà una gran vitalitat i un gran sentit de l'oportunitat.

Petits comerciants, mestres d'aixa i barrilers, van participar conjuntament en el negoci. Aquests darrers proporcionaven els barrils per a l'anxova i la sardina, que eren una part important de la inversió necessària, i un d'ells amb els barrils buits va acudir a Andalusia o a Portugal per omplir-los i transportar-los a la costa catalana, des d'on els redistribuïen per l'àmbit català i balear, i a més per la costa occitana i italiana.

Els membres de la família Calvó són els que apareixen amb més freqüència, el primer que trobem esmentat és Antoni Calvó, un mestre d'aixa de Roses, que el 1490 es dirigí a Lagos, prop de la desembocadura del Mondego, per carregar peix salat en el balener d'un tal Valentí de Palamós. Miquel Font, mercader barceloní, s'ocupà de contactar una assegurança a Barcelona, com va fer regularment per altres membres de la família Calvó. El 1491 repetí el viatge amb 2000 barrils buits per omplir-los a la mateixa localitat portuguesa i portar-los a la costa catalana fins a Cotlliure, amb opció de passar per Mallorca.

Entre 1497 i 1498, sembla que havia optat per proveir-se a Andalusia i ja no viatjava ell mateix, sinó que se n'encarregava el seu fill que portava també el seu mateix nom. També podem remarcar les operacions fetes per la família Calvó: Baldiri Calvó i el seu fill Pere-Martí, un altre Bernat Calvó que devia tenir algun grau de parentiu amb l'anterior i alguns associats com Jaume Cases, Jaume Camps i Antoni Oliver, un barriler que precisament va morir a Màlaga al començament del 1500.

A vegades el viatge no va ser prou afortunat, l'any 1497 una part dels cuirs carregats per Antoni Oliver a Andalusia o a Granada per a Bernat Calvó, foren robats per corsaris a la costa de Granada. També un mercader barceloní anomenat Joan Morell realitzà una inversió important en peix salat el 1492, bé que la seva primera intenció fos, segons sembla per l'assegurança, comprar esclaus. Els seus fills Joan, Julià i Antoni, havien de fer la càrrega al Puerto de Santa Maria o a qualsevol altre lloc de la costa de Granada a la caravel·la d'Antoni Pesquero.

Les trameses es van anar escalonant en diverses remeses durant l'any 1493. Uns quants anys més tard, pel novembre de 1499, Joan Morell participà en un Comú, que era un tipus de societat mercantil per un sol viatge, juntament amb quatre socis més, un dels quals era mariner i un altre era boter. Amb el lucre d'aquest Comú, en el qual hi havia sal, a més de botes i barrils buits, hom adquirí peix i potser també altres mercaderies que van ser assegurades des del lloc de càrrega, que era a la *mar pequeña* que se'n deia, un lloc a la costa africana del Sahara, ben bé davant de les Canàries.

L'assegurança era des de la *mar pequeña* o la Gran Canària, hi havia

aquesta opció, fins a Puerto de Santa Maria i després una segona assegurança va cobrir el risc d'aquestes mercaderies i d'altres mercaderies des del Puerto de Santa Maria fins a Barcelona. Veiem doncs que aquests mercaders s'aventuraven per la costa africana on era situada aquesta *mar pequeña* enfront de les illes Canàries i també a una d'aquestes illes, la Gran Canària, que havia estat ocupada per Castella ben poc abans, el 1492.

Entre els importadors de peix trobem també mercaders de Sant Feliu de Guíxols com Bernat Alsina, Antoni Massana i també Carles Clapers. Aquest darrer sofrí una pèrdua quan feia venir de Gibraltar a Sant Feliu 150 barrils de peix salat. La mercaderia havia estat carregada al vaixell d'Antoni Rabassa i s'havia previst que el vaixell podria passar per Eivissa o per Mallorca, potser per vendre-la, i justament a Eivissa el vaixell va naufragar l'any 1497.

Més cap al sud, a Tarragona, Pere Bargaqueta també es dedicava a la importació de peix i ocasionalment a d'altres mercaderies, bé des d'Andalusia, bé des de Galícia. Els seus representants a Andalusia foren Amador Parets i un Oltre Bellveí. Els mercaders valencians acudien igualment a l'oferta andalusa i la seva activitat es reflecteix també sovint als manuals d'assegurances barcelonins, per la major importància d'aquesta plaça en el negoci asseguratiu.

Pel gener de 1497, Rafel Oliver contractà a Barcelona una assegurança per a les mercaderies pertanyents al mercader valencià Gaspar Rull; eren 1400 dotzenes de lluços i 10 barrils de tonyina entre altres mercaderies com el sucre, que s'havien de carregar al Puerto de Santa Maria o a Cadis per portar a València.

El peix salat també va formar part sovint dels carregaments generals de les companyies catalanes de comerç com la dels Viastrosa, Pedro de Susán o Pere Benavent; igualment els germans Jaume i Lluís Bertran es van interessar per la importació de peix andalús, especialment tonyina.

Encara que no es tracta de peix carregat a Andalusia sinó a Portugal, val la pena comentar un carregament de peix salat que segons l'assegurança podia ser completat amb esclaus i altres mercaderies, que l'any 1499 els Viastrosa van assegurar per una quantitat elevada de diners: 350 ducats d'or, cosa que significa que la quantitat de peix també havia de ser molt grossa. L'única mercaderia descrita en aquest contracte és el peix, amb les valoracions per unitats de mesura, milers de peces o bé barrils, segons les diverses classes de sardina o d'altre peix. No és indicada la quantitat del carregament i la valoració devia servir per saber si l'assegurança contractada cobria o no del tot el risc de la mercaderia finalment embarcada. Es preveia que hi hauria milers d'arengades, a vuit sous el miler, milers de sardines blanques o rovellades, que eren més barates, que anaven a 3 sous el miler, barrils de sardina o altre peix salat amb suc, a 3 sous el barril petit, mentre que altre peix salat salmorrat s'estimava a dues lliures i 10 sous el quintar i els congres secs a 4 lliures el quintar.

Cal dir que el peix salat que fluïa cap al mediterrani no procedia només de les pesqueries africanes atlàntiques i de les andaluses, sinó també de Portugal com acabem de veure, de Galícia, i fins i tot d'Irlanda. El 7 de desembre de 1499, per exemple, un biscaí anomenat Valentín de San Sebastián contractà una assegurança per al lluç i altres mercaderies que serien carregades a Irlanda, al vaixell d'un tal Perot Garça,

veí de Sant Sebastià, per portar-les a Civitavechia. En aquest cas l'operació no sembla haver tingut altra connexió amb Barcelona que la importància del seu mercat asseguratiu, ja que no consta que Valentín de San Sebastián estigués establert a la ciutat, i confià al cònsul de castellans de Barcelona qualsevol qüestió que es pogués presentar sobre l'assegurança.

Sabem que durant les primeres dècades del segle XVI continuà aquest corrent exportador de peix; diversos historiadors han posat de relleu la importància de les trameses a Barcelona, València, Tarragona, i ciutats del sud d'Itàlia de la tonyina pescada a les almadraves properes a Sanlúcar de Barrameda; hi havia també altres productes que els catalans feien venir d'Andalusia: blat i ordi, dels quals Catalunya era deficitària, com també un elaborat del blat, el bescuit. Hi havia també greixos animals com el sagí, que ja he dit que era utilitzat per greixar les pells a la indústria del cuir.

Algunes vegades també apareixen les panses, l'oli i el vi en petites quantitats, malgrat que les terres catalanes eren productores de les dues coses. També s'hi constata escaiola, sàneg, que era una planta medicinal, llana, alguns productes tèxtils elaborats, com camises, un teixit de fibra de ginesta per a tovalles, grana, que també a Catalunya i a València n'hi havia però que no devia ser suficient; esclaus, i altres mercaderies ja més escadusseres.

Entre els productes enviats des d'Andalusia cap a l'Orient pels catalans, figura l'oli, com podem veure en una tramesa dels Viastrosa a Rodes, que comentaré més endavant. Des d'Andalusia i cap a Flandes, Anglaterra o Irlanda, els mercaders catalans, almenys la companyia Viastrosa ho va

fer els anys 1492, 1495 i 1496, van enviar-hi vi, però també oli i cera en diverses ocasions.

Pedro de Susán envià el 1497 panses i ametlles des de Granada o des d'Andalusia, i el 1499 hi va trametre vi i tonyina. Hi havia a més els productes de redistribució que arribaven des d'Andalusia, que no eren propis d'allí, però que eren redistribuïts des d'Andalusia. Destacaven entre aquests productes els cuirs berberescos, suplantats alguna vegada pels cuirs irlandesos. També la cera apareix en els nostres carregaments; els catalans l'havien anat a buscar al nord d'Àfrica ja des del segle XIII, però a la fi del segle XV la prenen sovint dels dipòsits andalusos. A vegades van ser les mateixes companyies catalanes les que van portar cera i cuirs berberescos a més de goma, indi, or en moneda o en massa, des de Saler al Puerto de Santa Maria. Per exemple ho va fer Pere Benavent el 1496.

El sucre de Madeira era un altre dels productes que es distribuïa sovint des dels ports andalusos. A la fi d'agost de 1496, per exemple, Pere Benavent havia de carregar-ne 188 caixes en el vaixell de Bernat Orpí per portar-les directament a Kios, a l'altra extrem del mediterrani, el mediterrani oriental; un producte, doncs, que durant tant de temps havia circulat des del mediterrani oriental cap al mediterrani occidental, ara, a causa dels canvis polítics que havien esdevingut a l'Orient i que destrossaven les rutes comercials tradicionals, i també a causa dels canvis econòmics sorgits de la colonització a l'Atlàntic, havia canviat el sentit d'aquest moviment d'aquesta mercaderia. Cal dir que en el carregament que estava comentant ara, hi figuren també 42 quintars de ferro biscaí, producte doncs, que cal afegir a les mercaderies redistribuïdes des d'Andalusia. El

mercader valencià Gaspar Rull i el convers andalús resident a Barcelona Pedro de Susán són alguns dels mercaders que van fer venir sucre de Madeira des dels dipòsits dels ports andalusos.

La fusta de roure de Flandes figurava també entre les mercaderies redistribuïdes des d'Andalusia, per exemple el mes d'octubre de 1499 Bernat de Perarnau, mercader de Barcelona, va fer assegurar per 50 lliures borns o taules de roure de Flandes, que Amador Parets havia de carregar a Cadis, al Puerto de Santa Maria, a Sanlúcar de Barrameda o a qualsevol altre lloc d'Andalusia per portar a Barcelona.

Quins eren els productes catalans exportats a Andalusia? Doncs tenim constància que els catalans van exportar fruita seca a Andalusia, avellanes i ametlles, potser només per reexportar-les a Flandes o a Anglaterra. Per l'abril de 1492 Nicolau i Pere Viastrosa van enviar concretament a Sanlúcar de Barrameda 33 saques d'avellanes de l'Empordà, i un nombre indeterminat de saques d'avellanes i d'ametlles que havien de ser carregades a Tarragona.

El 1496 la mateixa companyia envià 7 roves d'ametlles al Puerto de Santa Maria; el 1499 Miquel Font va assegurar per 250 ducats una quantitat indeterminada de quintars d'ametlla que s'havien de carregar a Cadis o a altres llocs d'Andalusia per portar a Flandes. Segurament també en aquest cas es devia tractar de mercaderia dipositada allà prèviament en alguna altra expedició catalana.

En alguna altra ocasió el safrà figura també entre les mercaderies enviades a Andalusia, igual com objectes manufacturats de vidre, pintes, ganivets, boles de coral, estoigs, etc. Les peces de teixit de

llana fabricades a Catalunya que eren la base del comerç català a la mediterrània central i a l'oriental, i també l'occidental, apareixen aquí solament de manera simbòlica.

Els Viastrosa enviaren a Andalusia l'any 1496 cinc peces de llana de tipus "pardins" que s'imitava a Catalunya i al regne de València des del segle XIV. Ells mateixos també n'hi van enviar algunes poques peces més, i també flassades. Algun altre mercader hi envià així mateix algunes peces de drap de llana, flassades i bonets, dotzenes de bonets negres, de color grana, etc. però sempre poca quantitat d'aquests articles.

Entre les mercaderies enviades des de terres catalanes a Andalusia figuren també alguna espècie, com la canela o el sàndal, que evidentment venien de l'Orient; i alguna quantitat d'un tint: el verdet; i després podem considerar també com dintre d'aquests intercanvis les assegurances de vaixells andalusos fetes a Barcelona.

Andalusia es va constituir en aquesta època com una escala del comerç català amb l'Atlàntic i va ser un punt d'enllaç entre les rutes d'Orient i d'Occident. Sovint ja en aquesta època el comerç amb aquestes destinacions ja no passava per Barcelona, des dels ports andalusos s'hi enviava vi, tàperes, olives, llimones, fruites, corns de bou, etc.; a Flandes i Anglaterra, o Zelanda, però, també productes mediterranis com fruita seca, ametlles i avellanes que eren dipositats prèviament a Andalusia per a la reexportació posterior.

A vegades el paper dels ports andalusos va ser simplement el d'actuar de marc del transbord de les mercaderies provinents dels ports de Flandes o d'Anglaterra als vaixells que feien habitualment les rutes del mediterrani i

no s'endinsaven normalment a l'Atlàntic més enllà d'Andalusia o de Portugal, no pas perquè no poguessin fer-ho sinó perquè d'aquesta manera els nòlits devien resultar més econòmics. Això s'havia fet en el segle XIV, és a dir, en el segle XIV trobem normalment expedicions directes des de Barcelona a Flandes o des de Barcelona a l'Orient. Barcelona actuava de port on es recollien tota mena de mercaderies, però en aquesta època es va arribar a la conclusió que era més pràctic fer servir els ports andalusos com a dipòsit, com a magatzem. Per exemple trobem mercaderies com agulles de cap o fil de ballesta, que són assegurades de Flandes a Andalusia i després les trobem també assegurades des dels ports andalusos fins a Barcelona o al contrari. Una partida de barrils d'oli mallorquí que la Companyia Viastrosa envià al Puerto de Santa Maria per al transport a un altre vaixell, va ser destinat després a Flandes o a Zelanda.

Les companyies catalanes com la Viastrosa feien trameses de productes autòctons andalusos, com l'oli, els cuirs, el peix salat, o la redistribució, com el sucre, des d'Andalusia cap a Orient, per tal d'obtenir mercaderies orientals destinades a Flandes que recalaven primer als ports andalusos sense passar per Barcelona; per exemple el 1493 la Cia. Viastrosa va fer una tramesa

d'Andalusia a Rodes, tornada a Andalusia i transport cap al nord i un altre en sentit contrari, d'Andalusia a Rodes.

També Andalusia servia de base per al comerç amb l'Àfrica atlàntica, que els catalans ja freqüentaven abans. Com veurem, Pere Benavent rebé a Andalusia mercaderies d'aquesta zona a través d'un representant que hi tenia.

A continuació, va tractar molt breument dels negocis atlàntics de la Cia. Viastrosa. Els Viastrosa eren una distingida família barcelonina de mercaders i armadors. Entre 1440 i 1460 hi ha moltes notícies dels negocis dels germans Nicolau i Pere Viastrosa, fills tots dos de Nicolau. El 1443 Pere era patró i armador d'un balener en el qual també tenia participació Nicolau. Aquest darrer es casà cap el 1435, va testar el 1463, deixà hereva la seva casa comercial al seu fill Nicolau, i una quantitat al seu altre fill Pere, que no tenia encara llavors 16 anys.

Sembla que són aquests germans que el 1497 posseïen un balener a més de molts altres negocis, i que van espantar alguns càrrecs municipals continuant l'interès pel govern de la ciutat que havia demostrat el pare i l'oncle, militants tots dos del partit de la "Busca" en les dissensions de mitjan segle. El 1476 Pere Viastrosa va ser conseller 3r. de Barcelona, que era el lloc reservat als mercaders, mentre el seu germà Nicolau ho fou el 1485. Pere va ser, a més, clavari de la ciutat entre 1478 i 1480; a la fi del segle XV formaven una Companyia que treballava a tots els mercats de Flandes a Orient i sabem també que feia inversions considerables en assegurances a tercers.

Considerarem ara només els negocis relacionats amb l'Atlàntic o que enllaçaven els mercats atlàntics amb els

orientals, i només sobre la base documental que ja he dit dels manuals d'assegurances marítims del notari barceloní Pere Fiter.

A Andalusia els Viastrosa comptaven amb la col·laboració d'Amador Parets, que no era un simple representant, atès que a les assegurances representades pels Viastrosa solen incloure'l com a benefi-

ciar al seu costat, bé que com ja hem vist, aquest mateix Amador Parets actuava també de representant d'altres mercaders o de blanquers, com el blanquer barceloní Jaume Moarc.

Un fill d'Amador Parets del mateix nom va treballar també per a la companyia i concretament el 1493 es trobava a Flandes per ocupar-se dels negocis de la Societat; a Flandes també van comptar de vegades amb la col·laboració de Bernat Valldaura, un mercader que residia a Bruges i que devia ser familiar de la futura esposa de l'humanista Joan Lluís Vives, Margarida Valldaura, de qui se sap que pertanyia a una família de conversos valencians establerts a Bruges com el susdit Bernat.

Les assegurances ens mostren diverses trameses d'aquesta companyia amb mercaderies molt variades: saques d'avellanes de l'Empordà i de Tarragona, ametlles i barrils d'anxova buits cap a Andalusia per omplir-los després, botes de vi i fruites seques des d'Andalusia cap a Anglaterra, Flandes i Zelanda. El valor d'aquestes mercaderies també era molt divers, ens ho indica la quantitat amb que foren assegurades: una vegada 125 lliures, una altra vegada 350, una altra vegada 945 lliures.

Des de la seva base andalusa els Viastrosa donaren sortida directa cap a Orient alguns productes andalusos, com

l'oli, per portar en el viatge de tornada alguns productes orientals destinats cap al nord d'Europa; per exemple el 1493 van assegurar una tramesa d'oli des de Sevilla o algun altre lloc d'Andalusia, al galió de Joan Bossot amb destinació a Rodes; el producte de la venda de l'oli havia de ser esmerçat pel representant de la Companyia a Rodes que era Nicolau Borrassà, amb mercaderies que no són indicades, però que probablement eren espècies per remetre-les a Sanlúcar de Barrameda en el mateix galió; allà havien de ser descarregades i carregades a qualsevol vaixell que es dirigís a Flandes, Zelanda o Brabant.

L'any 1495 es va enviar un altre carregament a Rodes fent una escala. Aquest viatge no va ser directe sinó que el vaixell que l'havia de portar havia de passar primer per Tarragona i per Barcelona per completar la càrrega. L'Assegurança detalla la composició de la mercaderia que el vaixell havia de prendre a Andalusia i als dos ports catalans. Amador Parets ja havia carregat en algun port andalús 52 saques de cuirs, 35 caixes de sucre, 530 barrils de peix salat i 7 botes també de peix. A Tarragona la càrrega era de 12 saques que contenien 15 càrregues i $\frac{1}{2}$ d'ametlles i 6 sàrries i 4 saques amb 30 quarteres i mitja d'avellanes. A Barcelona la càrrega presa era: 51 saques més d'avellanes, i 5 caixes amb 14 quartans i mig de sabó, peces de terrissa contingudes en 20 cossis, 7 caixes i 4 botes plenes d'objectes de vidre i una bala amb 12 flassades; bales de canyamassos i després també inclús 12 raimes de paper, un barril de tonyina i 50 dotzenes de suro (trobem ja exportació de suro). A més un altre producte curiós: 36 dotzenes d'escombres de palma, que segurament devien ser fabricades a Vilanova, fabricades amb una espècie que es troba en tota aquesta zona, que és el margalló, que en aquesta època tenia

una indústria molt activa, tant d'escombres com de senalles etc. També hi havia naturalment una indústria molt important d'aquesta mena de productes de palma a la banda d'Elx i Oriola, on hi havia moltes plantacions de palmeres, però atès que l'embarcament d'aquest producte es feia a Barcelona, probablement era un producte elaborat a Vilanova o a alguna altra població de la costa on hi havia margalló.

Els Viastrosa no oblidaven tampoc les trameses des de Flandes al Puerto de Santa Maria, ni tampoc les trameses des d'Andalusia o Flandes, a Flandes o a Miralburg. Però sovint les assegurances són fetes sobre mercaderies indeterminades perquè la distància impedia saber quina seria exactament la composició exacta del carregament; per tant en aquests casos les assegurances ens donen poca informació.

La Companyia s'interessà també pel mercat d'Irlanda; el 1495 els Viastrosa hi van enviar vi i altres mercaderies a través del seu intermediari habitual a Andalusia, és a dir, Amador Parets, i aquesta vegada s'assenyala que la caravel·la que feia el transport anava aparellada a la llatina, cosa sens dubte digna de ser ressenyada a la navegació atlàntica. El viatge de tornada, assegurat igualment a Barcelona, havia de passar per les Açores i per Madeira.

Durant l'any 1496 la Companyia Viastrosa desenvolupà una gran activitat a la zona Atlàntica; tenim coneixement d'un carregament de vi i d'oli enviat a Irlanda, almenys 2 carregaments van anar des del Puerto de Santa Maria o Cadis, a Barcelona, un d'ells provenia de Flandes; i 4 carregaments de productes diversos: robes, ametlles, barrils d'oli etc. van anar de Barcelona al Puerto de Santa Maria. Alguna d'aquestes trameses amb mercaderies

dels dipòsits andalusos com la cera berberesca continuà després del transbord cap a Flandes, mentre que altres, especialment les robes, els bonets, etc. eren destinades segurament al mercat local andalús.

Dels anys 1497 i 1499 hi ha moltes altres notícies de carregaments enviats pels Viastrosa a Flandes emparats per assegurances encadenades i indefinides, de manera que quedava coberta tota la mercaderia que en vingués, fos quin fos el ritme i la quantitat, que no podien ser coneguts, ja que eren a Barcelona, i quedava tot això confiat a Amador Parets que es trobava a Andalusia.

També hi trobem alguna tramesa cap a Barcelona des de Portugal, on la Companyia comptava amb un altre representant que era Agustí Puigjaner; aquesta tramesa sembla que devia ser formada per esclaus i peix.

És interessant també l'activitat desenvolupada per Pere Benavent i pels germans Font a Andalusia. Pere Benavent era un mercader del qual tenim molt poques notícies personals. Sabem que residia a Andalusia, concretament a Cadis la darrera dècada del segle XV, i que tenia un engeni anomenat "Los Salces" a Tenerife; traficava entre Andalusia, Àfrica atlàntica, les illes Canàries i Madeira, i la costa catalana. La seva família s'establí a Andalusia i el seu fill va ostentar un càrrec municipal: el de 24 de Jerez.

L'interès de Pere Benavent pel sector africà queda patent en una assegurança contractada pel juliol de 1495 a Barcelona per Miquel Coll en nom seu, per a les mercaderies que Jeroni Parés havia de carregar a Mazagan, Tamor o Safi, llocs situats tots a la costa atlàntica del regne de Fez, per portar totes aquestes mercaderies a Cadis. Sembla

que Pere Benavent ja havia assegurat aquest viatge a Cadis d'entrada i sortida.

Transcripció feta per Roser Parellada i Jofré

PALOS: TESTIMONIS PRESENCIALS

Pere Català i Roca

Una quarantena d'anys després del Primer Viatge de Colom al Nou Món, "en la villa de Palos a çinco dias del mes de henero del año del nascimiento de nuestro Salvador Ihesuchristo de mill e quinientos e treynta e seis años" – transcrivim de Pleitos Colombinos, VIII (Sevilla, Escuela de Estudios Hispano-americanos, 1964), p. 513- actuava "Francisco de Aguilar en nombre de doña Maria de Toledo virreyna de las Yndias tutora e curadora del almirante don Luys Colom su hijo". Insistim, a tenor de l'encapçalament (ob. cit., p. 514): "Sepan quantos esta carta de poder vieren como yo doña Maria de Toledo virreyna de las Yndias como tutora e curadora que soy de la persona y estado de don Luys Colom mi hijo virrey y almirante de las Yndias e de los otros mis hijos sus fermanos otorgo e conosco que doy e otorgo todo mi poder conplido bastante segund que lo yo e tengo e de derecho mas puede e deve valer a vos Francisco de Aguilar mi fator e del dicho Almirante mi hijo...".

Sabut és, a guix d'història, el sentit dels famosos plets colombins: el regateig de la Corona espanyola als drets al·legats pels familiars del Descobridor. I, com és natural, aquests adduïen arguments i presentaven proves que els fossin

favorables. En conseqüència, (ob. cit., p. 521) "por las preguntas syguientes sean preguntados los testigos que son o fueren presentados por parte de don Luys Colon almirante e virrey e governador de las Yndias e sus herederos en el pleito que trata con el fiscal de Su Magestad.

I. primeramente sean preguntados sy consosçieron a don Christoval Colom primero almirante e virrey e governador de las dichas Yndias e a don Diego Colon su hijo almirante dellas e a don Luys Colom su nieto e asy mismo al Almirante e virrey e governador de las dichas Yndias e al liçenciado Villalobos fiscal de Su Magestad.

II. ytem sy saben creen vieron y oyeron decir quel dicho don Christoval Colom primero que otro ninguno descubrio las dichas Yndias yslas e tierra firme del mar oceano e que ninguno otro antes del tuvo notyçia dellas digan lo que saben."

Són tretze els apartats que motiven les preguntes, però ara no les continuem (bo i havent observat que conviuen les formes cognomenals Colom i Colon).

Un dels testimonis, "Diego Rodrigues Ximon vesino de la villa de Palos... de edad de çinquenta años poco mas o menos", (ob. cit., p. 527):

"II a la segunda pregunta dixo este testigo que lo que della sabe es que se acuerda muy bien este testigo que la primera vez que se fueron a descubrir las dichas Yndias se partio el armada desta villa de Palos e puerto della porque este dicho testigo la vio partyr e yr e yva por capitan prencipal de la dicha armada que yva a descubrir las

dichas Yndias el dicho almirante don Christoual Colon contenido en la pregunta e que quando vinieron del viage y la vio bolver a esta villa e su puerto con yndios e muestras de oro y plumages y dezian publicamente quel dicho Almirante avia desquuerto las dichas Yndias e que esto sabe desta pregunta e no mas e que no vio yr a otro ni tiene notiçia dello sy el dicho Almirante no e desta tanto sabe."

Un altre testimoni, "Juan de Quexo vecino de la dicha villa de Palos... de edad de sesenta años poco mas o menos", (ob. cit., p. 530):

"II a la segunda pregunta dixo que sabe que al tiempo que se fue a hacer el primero descubrimiento de las Yndias bino a esta villa el dicho don Christoual Colon e aquí adereço el armada e recojo la gente en esta villa de Palos e se partio el dicho don Christoual Colon para yr a hazer el descubrimiento porque este testigo era de edad estonçes de quinze años poco mas o menos e los vio partyr e despues los vio bolver a esta villa e que cree que el dicho Almirante fue el primero que fue a descubrir las dichas Yndias porque nunca este testigo antes que el dicho Almirante fuese oyo decir que avia tierras en aquellas partes ni que persona ninguna las avia

desquiberto ni se pusiese en determinacion de querellas yr a desquibir porque no avia noticia dellas e que esto sabe desta pregunta.”

Un tercer testimoni, “Gil Romero vecino desta villa de Palos... de edad de sesenta años poco mas o menos”, (ob. cit., p. 534):

“II a la segunda pregunta dixo que lo que desta pregunta sabe es que al tiempo que se hyzo la primera armada para yr a descubrir las dichas Yndias salio la dicha armada deste puerto desta villa de Palos e yva por capitán general y al descubrir de las dichas Yndias el dicho don Christoual Colon contenido en la pregunta y que al tyempo que bolvieron al puerto desta dicha villa con las nuebas de cómo avyan hallado e desquiberto la tierra de las dichas Yndias e asy se dixo publicamente por los que venian en el dicho viage que avian desquiberto la tierra y este testigo vio yndios y cosas de oro que trayan de alla y nunca este testigo oyo decyr que otra persona ninguna antes que el dicho Colon desqubiese la dicha tierra e que esto sabe desta pregunta.”

La unanimitat dels tres testimonis esmentats en referència a la “villa de Palos” no és contradita per un quart testimoni, “Pedro Medel vecino e rregidor desta villa de Palos... de edad de çinquenta e ocho años poco mas o menos” (testimoniatge expressat “en esta villa de Palos en ocho dias de enero del año de quinientos e treinta e seys años”), qui (ob. cit., p. 537):

“II a la segunda pregunta dixo que sabe este testigo que el primero onbre que fue a descubrir las Yndias fue el almirante don Christoual Colon y con el Martin Alonso Pynçon y Viçeynte Añes su hermano por capitanes de la armada y el dicho don Christoual Colon yva por

capitan general e este testigo los vido yr al tiempo que se partieron desta Villa de Palos con el armada e despues los vio bolver de la dicha armada que avian desquiberto las dichas Yndias y que fue fama entre los que vynieron y se dixo aquel viage publicamente en esta villa que Martin Alonso Pynçon avia desquiberto la tierra con su navio primero que el Almirante vna noche u vn dia e que vido que truxeron yndios e oro y plumages e otras señales de la tierra e que nunca este testygo vio ni oyo dezir que otra persona uviese ydo a descubrir las dichas Yndias antes que el dicho Almirante e de esta tanto sabe.”

Ací ens salta una llebre que no esperàvem de trobar: en tenir ja configurats la vila i el port de Palos -de fet, coneixem el llibre del P. José Coll: *Colón y la Rábida* (Madrid, 2a ed., 1892)-, ens compareix, doncs, en una “provança” presentada “en Madrid veynte e siete de março de mill e quinientos e treynta e seys años” per “Diego de Arana en nombre del almirante don Luis Colon” -o sigui, per la part colombina- una primacia pinzoniana. Poc afavoridora als interessos familiars colombins.

N’haurem de parlar, en un altre article.

Bibliografia

Bestratén i Sabaté, Manuel. **A l'entorn del gran navegant Cristòfol Colom, de Santa Maria de la Cinta i de Tortosa.** Edició de l'autor. Tortosa, 2000.

Ens trobem davant d'una obra que es fa llegir pel seu contingut erudit, més de vuit-cents peus de pàgina avalen aquesta afirmació, per la capacitat de deducció científica que hi mostra l'autor i per la concatenació de citacions documentals que són fruit d'un criteri selectiu i indagador que palesen la maduresa d'aquest empresari vocacionat per a la història que es diu Manuel Bestratén.

El títol del llibre que avui ressenyem concorda plenament amb el seu contingut. Consta de nou capítols als quals precedeixen un pròleg de l'historiador Pere Català i Roca i d'un preàmbul del mateix autor en què mostra les directrius de l'obra que ha escrit.

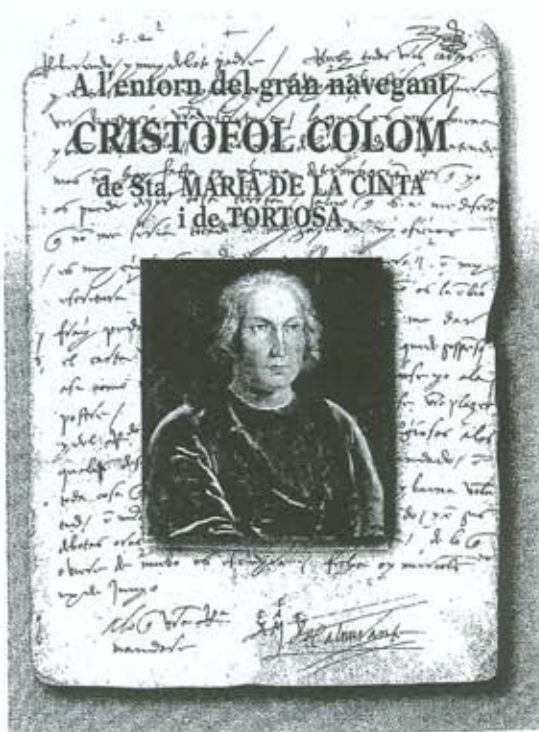
Una constant es denota en les 334 pàgines d'aquest treball reconfortant pel plantejament innovador que aporta a la historiografia colombina Bestratén, i és la vinculació del món tortosí amb el Descobridor.

Amb precisió, el nostre historiador ens endinsa en una realitat històrica de Tortosa del segle XII ençà, la importància del seu port, l'existència de l'illa de Gènova, la vinculació de la ciutat amb el miracle i la devoció de Santa Maria de la Cinta.

El treball que presenta Bestratén, podrà ser qualificat, per una lectura ràpida, de pretext per cantar les llaors de la seva ciutat, però a mesura que hom aprofundeix en el text i en l'apartat historiogràfic que hi aporta, s'adona que la relació Colom, Tortosa i la Cinta formen un tot, el qual abona la demostració que el Descobridor era originari de la Gènova tortosina.

Convidem a llegir *A l'entorn del gran navegant Cristòfol Colom, de Santa Maria de la Cinta i de Tortosa*, perquè el lector hi ha de trobar novetats, o si es vol noves interpretacions.

MANUEL BESTRATÉN I SABATÉ

Manuel Bestratén en fer història, sense amagar la seva predilecció per Tortosa, es mostra un historiador honest, que sap treballar metodològicament i que coneix que la prudència dóna credibilitat.

Joaquim Arenas i Sampera

